

**6. Međunarodna konferencija o obrazovanju odraslih
CONFINTEA VI:
Nacionalni izvještaj o razvoju i stanju učenja i obrazovanja odraslih (ALE)**

I OPŠTI PREGLED

Molimo Vas dajte kratke informacije o kontekstu - podatke o Vašoj zemlji, uključujući ukupan broj i procenat odraslog stanovništva, po kvalifikacionoj i obrazovnoj strukturi, polu, zaposlenosti/nezaposlenosti, raspodeli po ruralnim i urbanim područjima, različitim jezičkim i etničkim grupama itd.

Crna Gora se nalazi na jugozapadnom dijelu Balkana i ima površinu od 13.812 km². Po svojim geografskim specifičnostima izdvajaju se tri regiona. Južni, primorski region ima atraktivnu obalu sa do brim po tencijalima z a r azvoj t urizma. Centralni region raspolaže naj plodnijim zemljištem, a tu je najveća koncentracija industrije, posebno oko glavnog grada - Podgorice i drugog po veličini grada u Republici - Nikšića. Sjeverni region je karakterističan po visokim planinama koje pružaju mogućnosti za razvoj zimskog turizma, drvoprerade i poljoprivrede.

Ključne privredne g rane bile su turizam, trgovina, brodogradnja, pomorski saobraćaj, proizvodnja aluminijuma, željeza i metalnih proizvoda, mašinska industrija, proizvodnja aparata za domaćinstvo, proizvodnja tekstila, poljoprivreda i šumarstvo. Međutim, veći dio ovih grana ostvaruje mali profit. Sve grane privrede su tokom 90-tih godina trpjele negativni uticaj sankcija OUN-a, tako da je u većini preduzeća nivo proizvodnje opao ili su ona zatvorena. **U dokumentu »Agenda ekonomskih reformi u Crnoj Gori”, određene su prioritetne grane razvoja: turizam i ugostiteljstvo, građevinarstvo, drvoprerada i poljoprivreda.**

Vlada Crne Gore je 2003. godine usvojila “Agendi ekonomskih reformi u Crnoj Gori” koja je planirala povećanje bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika sa nivoa od 1.832 € iz 2002. godine, na 2.379 € do 2006. godine. Realizacija Agenda će značajno doprinijeti smanjenju nezaposlenosti sa preko 23%, koliko je iznosila u 2002. godini, na manje od 20% do 2006. godine. Agendom je planirano i da se nivo inflacije od nedavnih 30% značajno smanji, tako da je inflacija u 2003. godini snižena do nivoa od oko 8%, a u 2004.godini na nivo od 4,5%.

Crna Gora prema popisu iz 2003. godine ima 620145 stanovnika i to 305225 muškaraca i 314920 žena. Na prethodnom popisu iz 1991. godine bilo je 615035 stanovnika i to 305931 muškaraca i 309104 žena.

Prema nacionalnoj ili etničkoj pripadnosti u Crnoj Gori po popisu iz 2003. godine Crnogoraca ima 267669 ili 43,16%, Srba 198 414 ili 31,99%, Albanaca 31163 ili 5,03%, Bošnjaka 48184 ili 7,77%, Muslimana 24625 ili 3,97%, neopredijeljenih 26906 ili 4,34% i dr.

Prema popisu iz 2003. godine u Crnoj Gori aktivnih lica ima 264276 i to 152107 muškaraca i 112169 žena, lica sa ličnim prihodom ima 102223 i to 50913 muškaraca i 51310 žena. Izdržavanih lica ima 251677 lica i to 100913 muškaraca i 150764 žena.

Bez školske spreme prema popisu iz 2003. godine je 21210 lica ili 4,3%(i to 5024 muškaraca i 16186 žena) starijih od 15 godina, završeno od 1-3 razreda osnovne škole ima 6831 lica ili 1525 muškaraca i 5306 žena), završeno od 4 do 7 razreda osnovne škole ima 40655 lica ili 8,25%(i to 13127 muškaraca i 27528 žena), završeno osnovno obrazovanje ima 113085 lica ili 22,95%(i to 50671 m uškaraca i 62414 ž ena), završeno srednje o brazovanje ima 238671 lica ili 48,44(i to 127621 muškaraca i 111050 žena) završenu školu za KV i VKV radnike i ostali stručni kadar ima 71033 lica ili 14,42%(i to 4346 muškaraca i 24687 žena) završenu gimnaziju ima 34944 lica ili 7,09%(i to 14166 muškaraca i 20778 žena) završenu srednju školu za stručni kadar ima 122911 ili 24,95%(i to 62226 muškaraca i 60685 žena), završeno srednje usmjereno obrazovanje ima 8358 lica ili 1,70%(i to 3900 muškaraca i 4458 žena), završenu školu za specijalizaciju ima 1425 lica ili 0,28%(i to 983 muškarca i 442 žene), završeno više obrazovanje ima 24822lica ili 5,04%(i to 14186

muškaraca i 1 0636 žena), završeno v isko o obrazovanje i ma 3 7017 lica ili 7,51% (i t o 2 1155 muškaraca i 15862 žena).

Iz statističog godišnjaka za 2007. godinu preuzimamo tabelu: Stanovništvo staro 15 i više godina prema polu i školskoj spremi:

	Svega	Muško	Žensko	Svega u %	Muško u %	Žensko u %
UKUPNO	492684	239322	253362	100.0	100.0	100.0
Bez školske spreme	21210	5024	16186	4,3	2,1	6,39
1-3 razreda osnovne šk.	6831	1525	5306	1,39	0,64	2,09
4-7 razreda osnovne šk.	40655	13127	27528	8,25	5,49	10,87
Osnovno obrazovanje	113085	50671	62414	22,95	21,17	24,63
Svega srednje obraz.	238671	127621	111050	48,44	53,33	43,83
Škola za KV i VKV radnike i ostali struč. kadar	71033	46346	24687	14,42	19,36	9,74
Gimnazije	34944	14166	20778	7,09	5,92	8,21
Srednje škole za stručni kadar	122911	62226	60685	24,95	26,01	23,95
Srednje usmjereno obrazovanje	8358	3900	4458	1,70	1,63	1,76
Škole za specijalizaciju	1425	983	442	0,28	0,41	0,17
Više obrazovanje	24822	14186	10636	5,04	5,93	4,20
Visoko obrazovanje	37017	21155	15862	7,51	8,84	6,26
Nepoznato	10393	6013	4380	2,11	2,51	1,72

Podaci Zavoda za statistiku Crne Gore Monstat sa popisa iz 2003 godine pokazuju da u Crnoj Gori ima 12617 nepismenih lica. Od ukupnog broja nepismenih u Crnoj Gori većinu čine žene 10.611 dok je nepismenih muškaraca 2006.

Stanovništvo staro 10 i više godina prema pismenosti (podaci Zavoda za statistiku Crne Gore Monstat sa popisa iz 2003. godine)

Opština	Ukupno	Pismeno	Nepismeno	% nepismenih
Bar	34999	34267	732	2.09
Bijelo Polje	43074	41728	1346	3.12
Budva	13864	13727	137	0.99
Danilovgrad	14419	14154	265	1.84
Žabljak	3782	3688	94	2.49
Berane	30040	29400	640	2.13
Kolašin	8797	8572	225	2.56
Kotor	20326	20030	296	1.46
Mojkovac	8746	8589	157	1.80
Nikšić	65327	64258	1069	1.64
Plav	11587	10928	659	5.69
Plužine	3834	3701	133	3.47
Pljevlja	31973	30657	1316	4.12
Rožaje	18589	18014	575	3.09
Tivat	12056	11956	100	0.83
Podgorica	145347	142182	3165	2.18
Ulcinj	17469	16491	978	5.60
H. Novi	29342	29153	189	0.64
Cetinje	16576	16293	283	1.71
Šavnik	2666	2581	85	3.19
Andrijevića	5085	4912	173	3.19
	537898	525281	12617	2,35%

Na popisu su dobijeni podaci o pismenosti za sva lica starih 10 i više godina. Pismenim su smatrana lica koja su završila više od 3 razreda osnovne škole. Takođe pismenim su smatrana i lica koja su završila jedan do tri razreda osnovne škole, kao i lica bez škole koja su bila u stanju da napišu i pročitaju kratak tekst u vezi sa svakidašnjim životom. Odgovor na pitanje o pismenosti prikupljan je za sva lica osim za djecu predškolskog uzrasta.

Podaci pokazuju da ima mnogo više nepismenih lica na selu 8245 nego u gradu 4372 lica. I u gradu ima mnogo više nepismenih žena nego muškaraca (3572 nepismene žene) kao i na selu (7039 nepismenih žena).

Takođe, podaci pokazuju da najviše nepismenih lica ima u kategoriji od 60 godina pa naviše, 9374 lica i od toga 8453 su žene.

Tabelarni prikaz Stope pismenosti muškaraca i žena po starosnim grupama u gradskoj i seoskoj sredini:

Ukupno	Muškarci	Žene	Grad ukupno	Grad muškarci	Grad žene	Selo ukupno	Selo muškarci	Selo žene
Crna Gora 12617	2006	10611	4372	800	3572	8245	1206	7039
Od 15-24 godine 580	272	308	427	194	333	153	78	75
Od 25-44 godine 954	362	612	543	193	350	411	169	242
Od 45- 59 godine 1036	243	793	394	92	302	642	151	491
Od 60 - godine 9374	921	8453	2677	191	2486	6697	730	5967

Od 4-7 razreda osnovne škole ima ukupno 40665 stanovnika Crne Gore od čega 13127 muškaraca i 27528 žena. U gradskoj sredini živi ukupno 13608 i to 3470 muškaraca i 10138 žena. U seoskoj sredini živi ukupno 27047 i to 9657 muškaraca i 17390 žena.

Završeno osnovno obrazovanje ima 113 085 stanovnika Crne Gore i to 50671 muškaraca i 62414 žena. U gradskoj sredini živi ukupno 60412 i to 24945 muškaraca i 35467 žena. U seoskoj sredini živi ukupno 52673 i to 25726 muškaraca i 26947 žena.

II

1. Politika, zakonodavstvo i finansiranje

Zakonodavni i politički okvir učenja i obrazovanja odraslih

Kakav je zakonski i politički kontekst učenja i obrazovanja odraslih u vašoj zemlji? Koji zakoni i politička rešenja vezana za učenje i obrazovanje odraslih postoje od 1997. (od CONFINTEA V)?

Globalni trendovi i činjenica da se Crna Gora nalazi u periodu sveukupne tranzicije izazvala je potrebu reforme tradicionalnog sistema obrazovanja. Novi sistem obrazovanja koncipiran je tako da bude kompatibilan sa strateškim razvojnim opredjeljenjima i ciljevima reformi u Crnoj Gori a to su: izgradnja demokratskog, ekonomski prosperitetnog i otvorenog društva, zasnovanog na vladavini prava, skladnoj međuetničkoj koegzistenciji, razumijevanju i toleranciji.

Knjiga promjena iz 2001. godine definiše da nivo društvenih ciljeva sadrži oblikovanje građana koji će:

- dati svoj doprinos ekonomskom progresu (rast društvenog proizvoda, zaposlenosti, životnog standarda i sl.)
- imati odgovorno ponašanje u odnosu na principe i norme građanskog i demokratskog društva

- biti spremni za doživotno učenje, kako bi se prilagođavali promjenama na tržištu rada.

Proces reforme obrazovnog sistema u Crnoj Gori započeo 1999.godine, uvažavajući savremene tendencije i ulogu obrazovanja odraslih i doživotnog učenja, te značaj socijalnog partnerstva u ovoj oblasti, što je dovelo do definisanja novog pristupa i jasnog koncepta obrazovanja odraslih. Reforma obrazovanja započeta u Crnoj Gori po prvi put obrazovanje odraslih tretira na kvalitativno nov način i ravnopravno sa ostalim segmentima obrazovnog sistema. Ovaj koncept je prezentiran u Knjizi promjena 2001. godine, a 2003 pretočen u Zakon o obrazovanju odraslih.

Obrazovanje odraslih normativno je regulisano u Oštrem zakonu o obrazovanju i vaspitanju i Zakonu o obrazovanju odraslih. Zakon o obrazovanju odraslih reguliše: ciljeve obrazovanja odraslih, organizatore obrazovanja, vrste i način sticanja obrazovanja, dokazivanje znanja i vještina, javno važeće obrazovanje, itd. Specifičnosti obrazovanja odraslih se ogledaju i regulišu i u posebnim propisima u okviru osnovnog, srednjeg stručnog, gimnazijskog i visokog obrazovanja. Koncept obrazovanja odraslih temelji se na rješenjima koja se primjenjuju u razvijenom svijetu, prije svega u zemljama EU. Koncept je baziran na iskustvima u Crnoj Gori i iskustvima Slovenije, Danske, Portugala i drugih zemalja.

U okviru Projekta Tehnička podrška stručnom obrazovanju i obuci u Crnoj Gori 2002/2003 godine koji je finansirala Evropska Unija a realizovala Evropska agencija za rekonstrukciju donesena su značajna dokumenta:

- Metodološke osnove izrade standarda zanimanja;
- Metodologija izrade obrazovnih programa u stručnom obrazovanju;
- Analiza potreba za obrazovanjem i stručnim usavršavanjem;
- Metodologija za pripremanje i izvođenje programa obuke za odrasle;
- Polazne osnove za prilagođavanje izvođenja obrazovnih programa obrazovanju odraslih u oblasti stručnog obrazovanja.

Ministarstvo prosvjete i nauke je donijelo:

- Strateški plan reforme obrazovanja za period od 2005.-2009. god.;
- Pravilnik o uslovima za osnivanje ustanova obrazovanja i vaspitanja u okviru kojeg su definisani uslovi koje treba da ispune organizatori obrazovanja odraslih u pogledu prostora, opreme i kadra da bi dobili licencu za rad u obrazovanju odraslih;
- Strategija za uvođenje ICT u obrazovanje, 2005. godina

Vlada Crne Gore je donijela:

- Strategiju obrazovanja odraslih za period od 2005.-2015. godine(30. aprila 2006.godine);
- Plan obrazovanja odraslih za period od 2006. - 2010. godine(13.aprila 2006.godine);
- Zakon o visokom obrazovanju 2003.godine.

Pripremljena su i druga značajna dokumenta, čijim će se donošenjem urediti oblast obrazovanja odraslih i to:

- Okvir nacionalnih stručnih kvalifikacija za Crnu Goru
- Nacrt Zakona o nacionalnim stručnim kvalifikacijama
- Nacrt pravilnika o nivou i profilu obrazovanja nastavnika predavača, voditelja stručnih i drugih saradnika
- Nacrt pravilnika o načinu polaganja i rokovima za polaganje ispita koji se organizuju kod organizatora obrazovanja odraslih
- Nacrt pravilnika o načinu ocjenjivanja znanja i vještina stečenih u kraćem trajanju prema programima za dokvalifikaciju, prekvalifikaciju, specijalizaciju, obrazovanje uz rad i drugih oblika obrazovanja i osposobljavanja

1.1.2. Koji su prioritetni ciljeva učenja i obrazovanja odraslih u Vašoj zemlji?

»Knjiga promjena« iz 2001.godine na početku reforme pretpostavlja dostizanje sedam ciljeva:

- izradu posebnog zakona za obrazovanje odraslih (kao dio jedinstvenog sistema obrazovanja),
- dostizanje funkcionalne pismenosti lica koja imaju preko 35 godina,
- slobodno osnovno obrazovanje odraslih,
- obuku radi zapošljavanja za lica koja nijesu završila obrazovanje za određeno zanimanje ili kojima je potrebna profesionalna rehabilitacija,
- obuku i doobuku u preduzećima i ostalim organizacijama,
- povećanje nivoa formalnog obrazovanja za lica starija od 30 godina.«

Zakon o obrazovanju odraslih iz 2003. godine definiše sljedeće ciljeve obrazovanja odraslih:

- postizanje najmanje osnovnog obrazovanja i prvog zanimanja za sve građane;

- osposobljavanje z a z apošljavanje o draslih k oji ni jesu z avršili o brazovanje z a pr vo zanimanje ili za stručnu rehabilitaciju;
- prekvalifikacija, d okvalifikacija, os posobljavanje i d oobuka n ezaposlenih l ica i zaposlenih u privrednim društvima i drugim oblicima organizovanja;
- omogućavanje obrazovanja i sticanja znanja i vještina koje odgovaraju ličnim sposobnostima i životnom dobu pojedinaca.

Prioritetni ciljevi identifikovani u Strategiji obrazovanja odraslih su:

1. Povećati nivo znanja i vještina zaposlenih u cilju postizanja bržeg privrednog rasta.
2. Povećati nivo znanja i vještina nezaposlenih u cilju njihovog bržeg zapošljavanja.
3. Povećati socijalnu uključenost kroz obrazovanje odraslih.
4. Dostići vrijednosti demokratskog društva kroz obrazovanje odraslih.
5. Unaprijediti zaštitu životne sredine kroz obrazovanje odraslih.
6. Iskoristiti druge oblike obrazovanja u cilju ličnog razvoja.

Prioritetne oblasti obrazovanja definisane Planom obrazovanja odraslih su :

1. stručno obrazovanje,
2. osnovno obrazovanje,
3. obrazovanje i osposobljavanje kadra koji radi u obrazovanju odraslih,
4. obrazovanje za zaštitu životne sredine,
5. obrazovanje za građansku demokratiju,
6. obrazovanje za treće životno doba,
7. stvaranje uslova za savremene oblike učenja.

1.1.3. Kako je učenje i obrazovanje odraslih organizovano u okviru vlade, koja ministarstva su nadležna/uključena? Da li je učenje i obrazovanje odraslih (de)centralizovano i kako?

Ministarstvo prosvjete i nauke je nadležno za sve nivoe obrazovanja. Obrazovanje odraslih je dio jedinstvenog obrazovnog sistema u Crnoj Gori. U ministarstvu još uvijek ne ma z aposlenog l ica odgovornog samo za obrazovanje odraslih.

Decentralizacija r ukovodstva u ob lasti ob razovanja započela je osnivanjem po sebnih institucija(Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje, Ispitni centar) i formiranjem Savjeta za opšte obrazovanje, Savjeta za stručno obrazovanje i Savjeta za obrazovanje odraslih. Praćenje obrazovnih procesa u velikoj mjeri je preneseno na navedene nove institucije.

Velike nadležnosti u oblasti obrazovanja odraslih novim setom zakona iz obrazovanja, prije svega Zakon o obrazovanju odraslih i Zakon o stručnom obrazovanju dobilo je Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja. Napominjemo da je Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja prije 2 godine zaposlilo jedno lice odgovorno za obrazovanje, a od skora angažovana je još jedna osoba. Neophodno je ojačati i razviti ovu službu, a bilo bi najbolje oformiti i razviti sektor ili odjeljenje za ob razovanje, s ob zirom n a nadležnosti koje ima ovo ministarstvo u stručnom obrazovanju i obrazovanju odraslih.

Slična je situacija i u drugim ministarstvima, gdje uglavnom nema nekog ko se isključivo bavi obrazovanjem i razvojem ljudskih resursa, već se to obavlja u okviru drugih poslova.

Prihvatanjem principa decentralizacije obrazovnog sistema i uključivanjem socijalnih partnera u područje stručnog obrazovanja stvoreni su povoljni uslovi da se i obrazovanje odraslih prilagodi sve zahtjevnijem tržištu rada i potrebama savremenog čovjeka.

Decentralizacija se ogleda u tome što prije utvrđivanja predloga programa obrazovanja Savjet za obrazovanje odraslih pribavlja mišljenje, zainteresovanih ministarstava, Zavoda za zapošljavanje Crne Go re i U druženja po slodavaca R epublike. Programe obrazovanja donosi m inistarstvo nadležno za poslove rada, na predlog Savjeta za obrazovanje odraslih(koji je formiran na tripartitnom principu).

Standard zanimanja je osnov za izradu obrazovnih programa na osnovu kojih se stiče javno važeće obrazovanje(nivo obrazovanja) i programa usavršavanja i osposobljavanja na osnovu kojih se stiče stručna kvalifikacija, u skladu sa zakonom. Standarde zanimanja donosi ministarstvo nadležno za poslove rada, na predlog Savjeta za stručno obrazovanje(prethodno pribavlja mišljenja Zavoda za zapošljavanje, Privredne komore, Saveza sindikata i dr.).

Planom obrazovanja odraslih se utvrđuje javni interes u obrazovanju odraslih i donosi ga Vlada Crne Gore za teritoriju čitave Republike, na predlog Savjeta za obrazovanje odraslih. U pripremi Plana obrazovanja, nadležni savjet obavezno pribavlja mišljenje Zavoda za zapošljavanje, Udruženja poslodavaca, organa jedinice lokalne samouprave i zainteresovanih ministarstava. Napominjemo da još uvijek nije dovoljno razvijena svijest o značaju obrazovanja i učenja za razvoj društva i pojedinca pa samim tim ni važnosti ovog dokumenta pa najčešće mišljenja i predloge dostavi samo 6 opština od ukupno 21 opštine.

1.1.4. Kako su politika i implementacija strategija usklađene sa npr.:

- politikom drugih sektora (zdravlje, ekonomija, rad, ruralni razvoj itd);
- drugim ciljevima, kao što su ravnopravnost polova, socijalna kohezija, aktivno građanstvo, kulturna i jezička raznovrsnost;
- stvaranjem ekonomije znanja i/ili društva koje uči;
- nacionalnim razvojnim planovima i strategijama, ili sa Strategijom smanjenja siromaštva;

U nekim specifičnim situacijama može se uočiti problem slabog povezivanja između različitih reformskih procesa u Crnoj Gori npr. o obrazovanje je napravilo prijedloge koji ni jesu bili prihvaćeni iz razloga što reforma državne uprave nije išla istom brzinom i nije bila na istom nivou kao reforma obrazovanja. Prilikom pripreme nacrt zakona, usvojenih 2002. godine, Ministarstvo prosvjete i nauke je predložilo da dio finansijskih odgovornosti bude delegiran na nivo opština. Ovaj prijedlog je bio odbijen zbog činjenice da u to vrijeme opštine (ukupno 21) još nisu imale nove zakone i nisu bile pripremljene, kako u smislu ljudskih, tako i u smislu finansijskih kapaciteta da preuzmu ovako važan zadatak.

Primjeri dobre prakse:

U pripremi i izradi mnogih novih zakona, strategija i dr. značajnih dokumenata iz različitih oblasti često su u radne grupe uključeni predstavnici ministarstva prosvjete i nauke i Centra za stručno obrazovanje, koji daju doprinos u usklađivanju različitih politika. Napominjemo da svaki zakon ili drugi značajan dokument prolazi kroz javnu raspravu, kada se takođe može uticati i usmjeravati na zajedničke ciljeve.

Da bi se mogli uspješno implementirati mnogi novi zakoni koji se donose u Crnoj Gori neophodno je edukovati i stručno usavršavati kadar koji će te promjene sprovoditi u svakodnevnom radu. U tim zakonima je uglavnom kao posebna stavka obrađeno stručno usavršavanje onih koji rade u datoj oblasti. Osmišljavanje ovih aktivnosti, izrada i donošenje programa, kao i završna provjera znanja i vještina (ako je predviđena) prepušteno je Ministarstvu prosvjete i nauke ili Ispitnom centru i Centru za stručno obrazovanje (pr. Zakon o prevozu u drumskom saobraćaju. Član zakona koji se odnosio na stručno osposobljavanje lica odgovornih za organizovanje prevoza u drumskom saobraćaju se uspješno implementira u sardnji Ministarstva telekomunikacija, pomorstva i saobraćaja, Privredne komore i Centra za stručno obrazovanje).

Može se navesti kao primjer izuzetno dobra saradnja Kancelarije za ravnopravnost polova sa Ministarstvom prosvjete i nauke, drugim ministarstvima, obrazovnim institucijama, NVO sektorom i svim drugim relevantnim institucijama i organizacijama koji mogu doprinijeti povećanju stepena rodne ravnopravnosti u okviru institucija i sveukupnom sistemu obrazovanja u Crnoj Gori.

1.1.5. Koji su glavni izazovi razvoja u Vašoj zemlji? Kako su učenje i obrazovanje odraslih definisani u odnosu na te izazove?

Strateško opredjeljenje Crne Gore je pridruženje Evropskoj Uniji i Evro-Atlanskim integracijama.

Tri globalna cilja su:

1. Brz, održiv privredni razvoj kroz povećanje ekonomskih sloboda, jačanje uticaja privatnog sektora i postizanje većeg stepena makro-ekonomske stabilnosti, uz postepeno smanjenje zavisnosti od inostrane pomoći;
2. Izgradnja institucionalnog i pravnog okvira kompatibilnog sa međunarodnim standardima i normama, zasnovan na vladavini prava;
3. Rast životnog standarda građana uz uspostavljanje adekvatnog sistema socijalne i zdravstvene zaštite i obrazovnog sistema.

Nastojanje da se Crna Gora pridruži EU izaziva potrebu edukacije svih zaposlenih, posebno zaposlenih u državnoj upravi, a i kompletnog stanovništva o evropskim integracijama, a posebno u vezi usklađivanja zakonske legislative i dostizanja evropskih standarda u tom pogledu.

Pored ovog veoma je važno ojačati privredu i privatnu inicijativu da plasira nacionalne proizvode u skladu sa evropskim standardima, u čemu će važnu ulogu imati različiti oblici obrazovanja i učenja.

Reforme sistema socijalne i zdravstvene zaštite, a naročito reforma obrazovnog sistema iziskuje kontinuirano stručno osposobljavanje i usavršavanje kadra.

Takođe, brze i kontinuirane promjene u svijetu rada i drugim oblastima života iziskuju kontinuiran pristup različitim organizacionim oblicima obrazovanja i učenja, putem kojih će se zadovoljiti novonastale obrazovne potrebe odraslih ljudi i omogućiti njihovo efikasno prihvatanje.

1.1.6. Da li su aktuelne i druge politike koje imaju uticaja na učenje i obrazovanje odraslih?

Vlada Crne Gore je usvojila:

- Agendu ekonomskih reformi;
- Zakon o radu;
- Strategija razvoja i smanjenja siromaštva i Dekadu uključivanja Roma 2005 - 2015 godine;
- Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori od 2008 - 2012 godine;
- Strategija za preduzetničko učenje 2008. godine;
- Zakon o državnim službenicima i namještenicima i Zakon o zaradama državnih službenika i namještenika, Podgorica novembar 2006. godine i
- Sistem osposobljavanja i usavršavanja državnih službenika i namještenika Crne Gore, januar 2006. godine

- Zakon o rodnoj ravnopravnosti, 2007.godine

Zavod za zapošljavanje je donio:

- Nacionalnu strategiju zapošljavanja i Akcioni plan zapošljavanja
- sproveo i publikovao Anketu poslodavaca zaposlenost i zapošljavanje, 2003./2004. 2005/2006 i 2007/2008. godine

i Analizu deficitarnih zanimanja u Crnoj Gori, 2006./2007. i 2007/2008. godine

U okviru najnovijeg Projekta CARDS III pripremljen je dokument

Reforma tržišta rada i radne snage - Razvoj ljudskih resursa-Crna Gora 2017. godine dokument za raspravu septembar 2007. godine

Uprava za kadrove je pripremila nacrt Strategije obuke državnih službenika i namještenika od 2008. - 2011. godine.

Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine je donijelo značajne dokumenta za ovu oblast:

Master plan razvoja turizma do 2020.

Master plan razvoja Velike plaže

Master plan Bokokotorskog zaliva

Strategija razvoja planinskog turizma u Crnoj Gori

Strategija razvoja ljudskih resursa u sektoru turizma u Crnoj Gori

Strategija održivog razvoja u Crnoj Gori.

Sva gore navedena dokumenta predstavljaju dokaz formalne potpore sistemu obrazovanja i učenja odraslih.

Finansiranje učenja i obrazovanja odraslih

Javna ulaganja u učenje i obrazovanje odraslih:

- a. Dio budžeta koji se izdvaja za obrazovanje odraslih u okviru sektora obrazovanja (uključujući mere, aktivnosti i nadležne organe);

U ovom trenutku jedini zakonski definisan izvor finansiranja sistema osnovnog i stručnog obrazovanja i obuke je Vlada Crne Gore. Iz zakona o budžetu za 2006. i 2007. godinu vidi se da je ulaganje u obrazovanje iznosilo 5,4% od BDP.(veći dio ovih sredstava namijenjen je isplati zarada zaposlenih). Ministarstvo prosvjete i nauke počev od fiskalne 2005. godine primjenjuje programski budžet koji ima specifične budžetske linije definisane na osnovu glavnih aktivnosti koje ministarstvo planira da realizuje u određenoj godini i budžetske podlinije smještene u okviru svakog od ovih programa.

Programi - budžetske linije u budžetu Ministarstva prosvjete i nauke za 2006. godinu

	Programi	Iznos
1.	Predškolsko obrazovanje	6.560.439,62 €
2.	Osnovno obrazovanje	41.051.158,04 €
3.	Srednje obrazovanje	18.456.865,12 €
4.	Obrazovanje odraslih	50.498,05 €
5.	Obrazovanje osoba sa posebnim potrebama	1.597.243,37 €
6.	Centar za stručno obrazovanje	100.000,00 €
7.	Učenički i studentski standard	7.165.574,54 €
8.	Nauka	669.320,47 €
9.	Administracija	2.333.385,95 €
10.	Unapređenje obrazovnog sistema	859.920,00 € ¹

Za 2007. godinu program obrazovanja odraslih u budžetu Ministarstva prosvjete i nauke iznosi 51,272.81€, a za 2008. godinu planira se mnogo veće izdvajanje za obrazovanje odraslih u visini 174,496,06€(može se vidjeti na sajtu Ministarstva finansija Crne Gore). Do sada su ova sredstva trošena uglavnom za pokrivanje troškova školama za osnovno obrazovanje odraslih(plate za lica koja izvode program osnovnog obrazovanja odraslih ili nadoknada instituciji za troškove realizacije programa po polazniku).

Budžet Centra za stručno obrazovanje u okviru kojeg se nalazi Odjeljenje za obrazovanje odraslih je do 2008. godine bio 100,000€ po Zakonu o budžetu Crne Gore i bio je uključen u okviru Ministarstva prosvjete i nauke(u ovaj iznos ulaze plate za zaposlene).

Od 2008.godine Budžet Centra za stručno obrazovanje povećan i iznosi 330,000€(u šta ulaze i plate za zaposlene u CSO, na šta će se potrošiti 70% od ovog iznosa za 19 zaposlenih). Zavod za zapošljavanje Crne Gore dotira Centru za stručno obrazovanje od 30,000€ do 40,000€ za izradu standarda zanimanja i programa obrazovanja za odrasle.

Dio budžeta koji se izdvaja za obrazovanje odraslih iz drugih sektora, bilo direktno ili indirektno u okviru politike pojedinih sektora (navedite

Crna G ora nast oji da uspostavi sistem stručnog obrazovanja i obuke, koji se zasniva na principima socijalnog partnerstva. Ovi principi se primjenjuju u različitim oblastima rada, ali se još uvijek postavlja pitanje da li je socijalno partnerstvo zaživjelo kada je riječ o zajedničkom finansiranju sistema stručnog obrazovanja i obuke.

Problem finansiranja od strane svih partnera uključenih u proces može biti uočen kada je riječ o kofinansiranju Centra za stručno obrazovanje, osnovanog na osnovu Odluke Vlade RCG, sa sjednice održane 27. marta, 2003. godine. Osnivači Centra za stručno obrazovanje su: Vlada RCG, Privredna komora Crne Gore, Savez samostalnih sindikata Crne Gore i Zavod za zapošljavanje C rne G ore. Centar z a stručno obrazovanje je najvećim dijelom finansiran od strane Mi nistarstva pr osvjete i nauk e, i ako nj ime upr avlja Upravni o dbor sast avljen o d predstavnika M inistarstva pr osvjete i nauk e, Z avoda z a z apošljavanje C rne G ore, Sav eza samostalnih sindikata Crne Gore, Privredne komore Crne Gore i Centra za stručno obrazovanje.

Centar za stručno obrazovanje dobija određena sredstva od Zavoda za zapošljavanje CG (za razvoj standarda zanimanja i programa obuke), dok je doprinos Privredne komore napravljen „u naturi“, kroz obezbjeđivanje poslovnog prostora Ministarstvu prosvjete i nauke, s tim što je MPiN preuzelo odgovornost da učestvuje u finansiranju Centra za stručno obrazovanje u iznosu za koji se pretpostavlja da bi bio iznos iznajmljivanja ovog prostora.

Zakon o radu (Službeni list RCG, br. 43/03) precizira da “Poslodavac može uputiti zaposlenog na određeni oblik profesionalne obuke i specijalizacije, u skladu sa zahtjevima i potrebama posla zaposlenog i posebno u situaciji kada preduzeće uvodi nove metode u organizaciju i tehnologiju posla”.

Zakon o zapošljavanju definiše da je kofinansiranje obrazovanja i obuke jedna od mjera aktivne politike zapošljavanja, koja je značajna za kompetitivnost na otvorenom tržištu radne snage. (Službeni list RCG, br. 05/02).

Do 2006. godine je u budžetu RCG jedina budžetska linija unutar budžeta ZZZ CG (ukupno 5.570.000,00 €) definisana kao: "Transfer institucijama, po jedinicama, ne vladinom i javnom sektoru", podaci ZZZ CG pokazuju da su značajna sredstva investirana za ove svrhe u posljednjih par godina: u 2003. godini - 1.067.633,14 €, u 2004. godini - 643.765,96 € i u 2005. godini - 1.291.058,97 €.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje ukupna izdvajanja za politike tržišta rada u Crnoj Gori iznose oko 1,4% BDP, a u laganje za realizaciju mjera APZ (programi obuke, zapošljavanje pripravnika, krediti za samozapošljavanje, javni radovi) u Budžetu Zavoda u 2005 g: 34,8% (2004: 31,7%).

Ministarstvo poljoprivrede, ministarstvo turizma i zaštite životne sredine, ministarstvo finansija i posebno se kretarijat za evropske integracije i zdvajaju sredstva za obrazovanje ali nemamo zvaničnih podataka o tome.

Ministarstvo turizma je prethodnih godina sprovodilo konkretne aktivnosti na obrazovanju i specijalizaciji jednog dijela nedostajućih kadrova u turizmu. Tokom 2001/2002.godine, u saradnji sa italijanskom regijom Lombardija 30 svršenih srednjoškolaca i nezaposlenih ugostitelja, obavilo je praktičnu obuku u ugostiteljskim objektima regije Lombardija u trajanju od 6 mjeseci do godinu dana. Profesori iz Njemačke su u toku 2002. godine održali intenzivne kurseve njemačkog jezika za 40 recepcionera i konobara. U saradnji sa Fakultetom za turizam, kontinuirano se vrši obuka turističkih vodiča, koji nakon završenog kursa, dobijaju licencu Ministarstva turizma. Tokom 2002 godine, u saradnji sa Visokom školom za turizam iz Portoroža, izvršena je obuka animatora, a u saradnji sa Crvenim krstom obuka spasilaca na plažama, koja se i ove godine nastavlja. U toku 2005 i 2006. godine Ministarstvo turizma u saradnji sa Kancelarijom za razvoj Komova i Bjelasice (koju finansira vlada Austrije) je organizovalo dvije obuke za vodiče u nacionalnim parkovima i planinama.

Ministarstvo poljoprivrede pružima i izvjesne aktivnosti na planu edukacije poljoprivrednih proizvođača na teritoriji Crne Gore. Organizuju se seminari i predavanja, prilikom dolje sadnica poljoprivrednim proizvođačima su dijeljeni štampani edukativni materijali, koji su prilagođeni njihovom stepenu stručne osposobljenosti. To su ilustrovani materijali sa tekstualnim objašnjenjem, koji sadrže osnovne podatke o uzgoju date kulture, rezidbi, načinu zaštite od bolesti. Ministarstvo poljoprivrede ove aktivnosti realizuje preko savjetodavne službe i Biotehničkog instituta koji je ključna institucija za obrazovanje poljoprivrednika/farmera. Takođe ministarstvo podržava sve programe edukacije koje nudi NVO sektor, **a koji su u skladu sa strateškim ciljevima razvoja poljoprivrede.**

b. Učenje i obrazovanje odraslih u decentralizovanom/lokalnom budžetu (lokalne vlasti, lokalna zajednica, opštine);

U dokumentu Finansiranje u stručnom obrazovanju (autori Ivana Petričević i Čazim Fetahović) iz septembra 2006. godine analizirana je zakonska regulativa u oblasti obrazovanja i zakonska regulativa u oblasti lokalne samouprave i zaključeno da one ne definišu zakonske obaveze učesnika lokalnog ili regionalnog nivoa u finansiranju obrazovanja i da se svi troškovi u vezi sa obrazovanjem (do nivoa Univerziteta), izuzev za dvije privatne gimnazije, pokrivaju jedino sa centralnog nivoa. Ova zakonska odredba je rezultat činjenice da je obrazovni sektor bio prvi u Crnoj Gori koji je predložio promjene, uključujući prijedlog koji predviđa učešće opština u finansiranju obrazovanja, ali ovo nije bilo prihvaćeno zbog činjenice da su reforme na nivou opština (uključujući nove zakone i prijedloge koji se odnose na pitanje finansiranja) započele kasnije. Zbog toga se Ministarstvo prosvjete i nauke našlo u situaciji da prijedlog nije bio prihvaćen od strane Sekretarijata za zakonodavstvo, dok su u kasnijoj fazi opštine pripremile zakone koji nijesu uzeli u obzir finansijsko učešće u obrazovanju, niti oslobađanje od plaćanja poreza i drugih naknada za škole koje se nalaze na njihovim teritorijama.

Nemamo podatke o ulaganju lokalne samouprave u obrazovanje u opšte, pa ni u obrazovanje odraslih.

c. Druge investicije (iz regionalnih fondova, transnacionalnih organizacija itd).

Strane bilateralne/multilateralne donatorske investicije u učenje i obrazovanje odraslih:

• Godišnja suma investicija i lista glavnih područja/aktivnosti.

U pomenutom dokumentu Finansiranje u stručnom obrazovanju dat je prikaz donatorskih investicija:

„U posljednjih nekoliko godina mnogo različitih donatorskih organizacija investiralo je sredstva u unaprijeđenje sistema inicijalnog stručnog obrazovanja i obuke. Napominjemo da se u stručnim školama u Crnoj Gori opremaju trening centri/radionice za obuku koji će biti u službi obrazovanja mladih i odraslih. Najznačajnija podrška obezbjeđena je od strane Evropske agencije za rekonstrukciju (ukupno 3.255.722,5 €, za period od 2002-2005. godina) i ova podrška bila je namjenjena za obezbjeđivanje tehničke podrške (razvoj standarda zanimanja, novih kurikuluma, obuka nastavnika, obrazovanje odraslih, itd.) i nabavku opreme za praktičnu nastavu. Značajnu podršku obezbjeđio je i KulturKontakt - Austrija (sa ukupnim iznosom od 400.000 € za period 2004-2005. godina) za nabavku opreme i osnivanje preduzeća za vježbu i obuku nastavnika.

Zanatska komora Koblenz investirala je u nabavku opreme za stručne škole u Crnoj Gori 250.000 €, približno 80.000 € za tehničku podršku i dodatnih oko 170.000 € za seminare, obuke, materijale, studijske posjete i medijske kampanje za period 2004-2007. godine.

USAID (kroz I RD i C HF) i C ARITAS Luksemburg, uglavnom, realizuju projekte usmjerene na poboljšanje školske infrastrukture u različitim opštinama, lociranim u najvećem broju slučajeva na sjeveru.

Kontinuirano stručno obrazovanje i obuka nije, do sada, bilo u fokusu donatorske podrške, osim podrške obezbjeđene kroz: 1) Projekte tehničke podrške Evropske agencije za rekonstrukciju (za razvoj programa obuke, obuku trenera i razvoj strategije Centara za obuku); 2) Grone škole iz Lubeck-a (obuka 20 konobara i recepcionera organizovana u Njemačkoj, obuka 15 trenera u Njemačkoj i Crnoj Gori, donacija 20 računara za obuku nezaposlenih); 3) G TZ (za obuku zaposlenih u malim privatnim hotelima).

Nije moguće napraviti projekciju u kom opsegu i koliko su ove intervencije doprinijele državnom budžetu, s obzirom da su bile usmjerene na obezbjeđivanje ekspertske podrške i organizovanje obuka plaćenih od strane donatorskih organizacija.“

DVV Internacional iz Njemačke je od 2001. godine pružao finansijsku podršku obrazovanju odraslih u Crnoj Gori, posebno za organizaciju festivala obrazovanja odraslih i drugih aktivnosti na ovom planu.

Podrška učenju i obrazovanju odraslih iz privatnog/korporativnog sektora:

- Dajte podatke o godišnjim izdancima privatnog sektora, uz procenu odnosa npr. prema ukupnom nacionalnom budžetu, prema ukupnim izdancima odabranih nacionalnih i multinacionalnih kompanija.

Crna Gora nema pouzdane podatke o obrazovanju i učenju organizovanom u okviru institucija i preduzeća, kao ni o podršci obrazovanju i učenju.

Kombinat aluminijuma je jedan od najvećih privrednih subjekata u kojem je izvršena privatizacija prije nekoliko godina. Za 2008. godinu planira se obuka i stručno usavršavanje 1549 zaposlenih, odnosno 72%, od čega za eksternu obuku 450 zaposlenih, za što su planom utvrđena sredstva od 202.600 eura.

Podrška civilnog društva učenju i obrazovanju odraslih (npr. religijske institucije, sindikati, NVO)

Izveštaj o realizovanim programima neformalnog obrazovanja odraslih od strane NVO u Crnoj Gori

Programi neformalnog obrazovanja odraslih koje realizuju NVO u Crnoj Gori obuhvataju čitav niz oblasti i to: oblast građanske demokratije, ljudskih i manjinskih prava, evropskih integracija, zaštite životne sredine, rodne ravnopravnosti.

U tom smislu, značajan doprinos razvoju neformalnog obrazovanja odraslih u Crnoj Gori već godinama pružaju Centar za građansko obrazovanje, Centar za razvoj nevladinih organizacija i Evropski pokret u Crnoj Gori. Konkretno, u organizaciji Centra za razvoj nevladinih organizacija, uz podršku Nacionalne zadrugine za demokratiju i Washingtona (NED) osam generacija (125 polaznika/ce) je izvršilo školu za društvene promjene. Ovaj četvoromjesečni program obrazovanja namijenjen je građanima, posebno mladima, sa ciljem njihovog uključivanja u procese društvenih promjena. Deveta generacija, sa 15 novih polaznika uskoro počinje sa radom. Ove godine, projekat Škole za društvene promjene je finansijski podržala Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću Skupštine Crne Gore. Takođe, Centar za građansko obrazovanje, uz finansijsku podršku Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću upisalo je 28 novih polaznika/ca u Školu ljudskih i manjinskih prava u okviru V generacije. Do sada je Školu uspješno završilo /la 109 građana/građanki Crne Gore, uglavnom aktivista nevladinih organizacija,

političkih partija, novinara, službenika lokalne samouprave i republičkih ministarstava, studenata i drugih koji su pokazali interesovanje da svoje djelovanje vežu za javnu scenu i daju lični doprinos ostvarenju ljudskih i manjinskih prava u Crnoj Gori. *Cilj Škole ljudskih i manjinskih prava* je u stanovljavanje kontinuiranog alternativnog obrazovanja o ljudskim i manjinskim pravima što bi uticalo na uvođenje istog u formalni obrazovni sistem. U organizaciji Centra za građansko obrazovanje, uz podršku fondacije Friedrich Ebert, X generacija (234 polaznika/ce) je uspješno završilo četvoromjesečnu nastavu u Školi demokratije. Uglavnom su to bili aktivisti nevladinih organizacija, političkih partija, novinara, službenika lokalne samouprave i republičkih ministarstava, studenata i drugih koji su pokazali interesovanje da svoje djelovanje vežu za javnu scenu i daju lični doprinos razvoju demokratije Crne Gore. *Cilj Škole demokratije* je podizanje opšteg nivoa demokratske kulture u Crnoj Gori. Imajući u vidu manjak ili potpuni nedostatak znanja i informacija o procesu evropskih integracija kako kod šire javnosti, tako i kod onih koji oblikuju naše društvo i na različite načine treba da doprinesu uspješnosti ovog procesa, Centar za građansko obrazovanje, nevladine organizacije Centar za razvoj nevladinih organizacija i Evropski pokret u Crnoj Gori, uz podršku i razumijevanje Foundation Open Society Institute- Predstavništvo u Crnoj Gori odlučile su da pokrenu jedinstven program alternativnog obrazovanja u oblasti istorijata, principa i vrijednosti Evropske Unije. *Cilj Škole evropskih integracija* je obrazovanje građana/građanki Crne Gore o evropskim standardima i vrijednostima kako bi dali svoj puni doprinos različitim aspektima ovog dugog i složenog procesa. U okviru prethodnih pet generacija u Podgorici i dvije u Bijelom Polju, školu je uspješno završio/la 204 građana/građanki Crne Gore, uglavnom aktivista nevladinih organizacija, političkih partija, novinara, službenika lokalne samouprave i republičkih ministarstava, studenata i drugih koji su pokazali interesovanje da svoje djelovanje vežu za javnu scenu i daju lični doprinos aktivnom uključenju Crne Gore u proces evropskih integracija. Trenutno Školu evropskih integracija pohađaju 32 polaznika/polaznice.

U okviru programa rodne ravnopravnosti, Centar za žensko i mirovno obrazovanje „ANIMA“ iz Kotora već šestu godinu realizuje Ženske studije, program koji se realizuje kroz proljetni i jesenji ciklus. Konkurs za šestu generaciju polaznika/ca ženskih studija trajao je do 15. aprila i broj polaznika/ca je bio ograničen na 20. Pravo na upis imaju sve/ svi sa najmanje srednjim obrazovanjem bez obzira na pol, nacionalnu, političku i klasnu pripadnost koje/i su dovoljno motivisane/i da aktivno učestvuju u sticanju znanja iz ove oblasti i za društveno angažovanje.

Takođe, određeni broj NVO koje se bave zaštitom životne sredine realizuju odgovarajuće programe iz oblasti zaštite životne sredine sa osnovnim ciljem unapređenja svijesti, znanja i vještine iz oblasti zaštite životne sredine.

Svakako da je važno napomenuti i obuke koje organizuju nevladine organizacije u Crnoj Gori. Centar za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO) posjeduje tim trenera za organizacijski razvoj, koji je počeo sa radom u martu 2001. godine. Ovaj tim obezbjeđuje treninge koji su prilagođeni profilu korisnika na teme vezane za rad nevladinog sektora, lokalne i državne uprave, privrednih društava. Tematski: u pravljanje projekata, priprema plana projekta, organizacijski menadžment, uspješno upravljanje finansijskim sredstvima, strateško planiranje, PR i poslovna komunikacija. Tim trenera CRNVO-a realizuje obuku za državne službenike i namještenike u organizaciji Uprave za kadrove, i to u oblastima rukovođenja/upravljanja u državnoj upravi i upravljanja ljudskim resursima u državnoj upravi, izrade i vođenja projekata u pravi, komunikacije u upravi itd. Na treninzima tima trenera do sada je bilo više od 3000 polaznika iz nevladinih organizacija, lokalne i državne uprave sa teritorije cijele Crne Gore i šire.

Takođe, Centar za građansko obrazovanje (CGO) je u saradnji sa Zavodom za školstvo, a uz podršku Misije OEBS-a u Crnoj Gori u periodu od oktobra 2006. do oktobra 2007. godine je vršio obuku za 40 nastavnika građanskog vaspitanja iz A i B škola iz svih gradova Crne Gore.

Centar za razvoj preduzetništva i ekonomski razvoj (CEED) obezbjeđuje razvoj ljudskih resursa kroz organizovanje visoko kvalitetnih trening programa za unapređenje ličnih i poslovnih znanja i vještina zaposlenih. Treninzi i radionice koje nudi CEED odnose se na unapređenje vještina komunikacije, pospešivanje kreativnosti, medjukulturnu komunikaciju, menadžment, pripremu biznis plana, finansijski lizing i mnoge druge. Takođe, CEED nudi usluge obuke menadžerima i preduzetnicima bez ekonomskog obrazovanja i bez edukacije iz oblasti finansija, a koji su zainteresovani za vođenje biznisa (advokati, doktori..)

Lična izdvajanja (polaznika) za učenje i obrazovanje odraslih

Polaznici ulažu uglavnom u unapređenje svojih ličnih znanja, vještina i kompetencija, prije svega jezičke, ICT i dr. jer su upravo znanja i vještine u ovim oblastima jedan od uslova za dobijanje i zadržavanje posla.

Da li postoje posebni, direktni ili indirektni, finansijski podsticaji za učenje i obrazovanje odraslih, kao što su npr. vaučeri za učenje, stipendije, plaćena odsustva za obrazovanje, posebni fondovi ili programe finansiranja itd? Da li su oni karakteristični za neke programe ili za opšte planiranje? Objasnite

Uprkos činjenici da legislativa predviđa da je samo osnovno obrazovanje obavezno i da ono mora biti besplatno za sve učenike određenog uzrasta, osim u dvije privatne institucije (gimnazije „Luča“ i „Drita“), obrazovanje je besplatno za sve redovne učenike do univerzitetskog obrazovanja.

Po Zakonu o obrazovanju odraslih za sticanje osnovnog obrazovanja ili nižeg stručnog obrazovanja odrasli ne plaćaju školarinu, a za sticanje ostalih vidova obrazovanja i osposobljavanja participiraju u skladu sa posebnim zakonom i aktom organizatora obrazovanja. Članovima 93 i 94 Zakona o državnim službenicima i namještenicima pitanje stručnog usavršavanja državnih službenika i namještenika tretira se tako što se državni službenik, odnosno namještenik može stručno usavršavati u skladu sa programom stručnog usavršavanja. Program stručnog usavršavanja utvrđuje organ za upravljanje ka drovima. Navedenim p rogramom, posebno se određuje sadržina usavršavanja i visina sredstava potrebnih za njegovu realizaciju. Prema Zakonu o državnim službenicima i namještenicima troškove stručnog usavršavanja državnih službenika i namještenika snosi državni organ.

Državni službenik i namještenik ima pravo da se kandiduje za posebno usavršavanje kada je to od značaja za rad državnog organa.

Troškovi posebnog usavršavanja padaju na teret državnog organa. Državni službenik, odnosno državni namještenik, koji je sa starješinom državnog organa zaključio ugovor o posebnom usavršavanju ne može po slizje z avršenog usavršavanja o tkazati radni odnos prije i steka dvostrukog vremena koliko je proveo na posebnom usavršavanju. U suprotnom, državni organ može tražiti nadoknadu troškova posebnog usavršavanja od državnog službenika, odnosno namještenika.

U članu 96 istog zakona, navodi se da ukoliko državni organ ocijeni neophodnim i ima za to obezbijedena sredstva, može na osnovu javnog oglasa, zaključiti ugovor o stipendiranju državnog službenika, odnosno namještenika.

Nezaposlena lica koja se uključuju u različite programe koje organizuje Zavod za zapošljavanje ne snose nikakve troškove. Polaznicima ovih programa se obezbjeđuju sredstva za prevoz i topli obrok u vrijeme realizacije programa.

Neke institucije i organizacije pokrivaju troškove magistarskih i doktorskih studija svojih zaposlenih(u punom iznosu ili djelimično).

Fondacija za stipendiranje Roma obezbjeđuje stipendije Romima i Romkinjama koji se upišu u gimnazije, srednje stručno obrazovanje(bez obzira na stepen i obrazovni profil) i na fakultet.

U okviru Projekta „Druga šansa“ polaznici programa elementarnog funkcionalnog opismenjavanja primali su motivacionu stipendiju(u visini minimalne cijene rada tj 55€) u toku trajanja programa. Pored ovog kako dodatni izvor motivacije omogućeno je da oni koji uspješno završe program elementarnog funkcionalnog opismenjavanja i nakon njega program stručnog osposobljavanja za jednostavno zanimanje, polažu vozački ispit.

Da li postoje pokazatelji (ciljevi) u vezi sa finansiranjem učenja i obrazovanja odraslih? U vašem kontekstu, šta bi bili realistični pokazatelji vezani za finansiranje učenja i obrazovanja odraslih?

Crna Gora nema pouzdane podatke o obrazovanju i učenju u okviru institucija i preduzeća kao ni o obrazovanju koje se realizuje kod organizatora obrazovanja odraslih. Ovakva situacija rezultira velikim brojem različitih kurseva/obuka organizovanim od strane različitih organizacija, ali nema obezbjeđenih informacija o svemu tome .

Jedan od razloga za ovakvo stanje je kašnjenje u usvajanju zakonske regulative na osnovu koje treba da se krene u uspo stavljanje sistema, što će omogućiti prikupljanje većine podataka na jednom mjestu.

Od 2007. godine počeo je da se primjenjuje Pravilnik o uslovima za osnivanje ustanova u oblasti obrazovanja i vaspitanja (Službeni list RCG, br. 45/05) i licenciranje organizatora obrazovanja odraslih, pa se stvaraju uslovi da se situacija promijeni.

2. Kvalitet učenja i obrazovanja odraslih: ponuda, participacija i postignuća

2.1. Ponuda učenja i obrazovanja odraslih i institucionalni okvir

2.1.1. Koje institucije su odgovorne za upravljanje i koordinaciju učenja i obrazovanja odraslih na nacionalnom nivou?

Centar za stručno obrazovanje

Razvojne, savjetodavne, istraživačke i stručne poslove iz oblasti stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih obavlja Centar za stručno obrazovanje u skladu sa Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju.

Centar za stručno obrazovanje je osnovan na osnovu Odluke Vlade RCG, sa sjednice održane 27. marta, 2003. godine. Osnivači Centra za stručno obrazovanje su: Vlada RCG, Privredna komora Crne Gore, Savez samostalnih sindikata Crne Gore i Zavod za zapošljavanje Crne Gore. U okviru Centra za stručno obrazovanje postoje 4 odjeljenja: Odjeljenje za standarde i kurikulume, Odjeljenje za obrazovanje odraslih, Odjeljenje za evaluaciju i Odjeljenje za udžbenike i nastavna sredstva.

Centar u oblasti stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih:

- 1) obavlja stručne poslove praćenja, analize i razvoja obrazovnog sistema;
- 2) u saradnji sa ustanovom, radi na unapređivanju obrazovno-vaspitanog rada;
- 3) obavlja pripremu stručnih zadataka o pitanjima o kojima odlučuju nadležni savjet i Ministarstvo;
- 4) obavlja stručne poslove u pripremi: obrazovnih programa, kataloga i standarda znanja, standarda zanimanja, normativa i standarda nastavnih sredstava i opreme;
- 5) obavlja istraživanja;
- 6) obavlja savjetodavni rad u ustanovama u oblasti stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih i institucijama povezanim sa vaspitanjem i obrazovanjem;
- 7) priprema obrazovno-vaspitne i pedagoško-metodske standarde udžbenika i priručnika za stručne predmete u stručnom obrazovanju;
- 8) priprema profesionalne standarde za nastavno i vaspitno osoblje;
- 9) organizuje stručno usavršavanje nastavnika i obuku direktora;
- 10) predlaže mjere za razvoj i uvođenje novih nastavnih tehnologija i njihove primjene;
- 11) prati eksperimente;
- 12) obavlja i druge poslove, u skladu sa zakonom i aktom o osnivanju Centra

Od osnivanja Centra za stručno obrazovanje pa do skoro u Odjeljenju za obrazovanje odraslih od osnivanja pa do , a od marta 2008. godine primljeno je još jedno lice. Aktivnosti Odjeljenja za obrazovanje odraslih su:

- Istraživanje i razvoj sistema obrazovanja odraslih
- Priprema programa obuke
- Predlaganje normativa i standarda kadrovskih uslova za realizaciju programa obuke,
- Pripremanje i predlaganje mreže ustanova za obuku odraslih;
- Davanje mišljenja o uvođenju eksperimentalnih programa obuke i praćenje realizacije itd
- Učešće u pripremi i izradi metodoloških i drugih dokumenata za oblast obrazovanja odraslih
- Saradnja sa socijalnim partnerima i aktivnosti usmjerene na razvoj socijalnog partnerstva
- Iniciranje donošenja i izmjene zakonske regulative neophodne za uređenje sistema obraz. Odraslih
- promovisanje koncepcije doživotnog obrazovanja i učenja

Savjet za obrazovanje odraslih

U skladu sa novim Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju formiran je Savjet za obrazovanje odraslih, kao najveće stručno tijelo nadležno za oblast obrazovanja odraslih. Savjeti koji su osnovani kao tijela odgovorna za odlučivanje o stručnim pitanjima obrazovanja odraslih, formirani su na teritorijalnom principu i to: jednu trećinu članova predlaže Vlada i Udruženje poslodavaca Republike, jednu trećinu Sindikat, a najmanje jednu trećinu članova Savjeta za obrazovanje odraslih čine predstavnici ustanova za obrazovanje odraslih

Savjet broji 9 članova i sačinjavaju ga predstavnici Privredne komore, Sindikata, ministarstva prosvjete i nauke, organizatora obrazovanja odraslih. Savjet je formirao radno tijelo Komisiju za

programe, organizaciona i normativna pitanja koja ima 7 članova koji su predstavnici Ministarstva prosvjete i nauke, Ministarstva zdravstva, rada i socijalnog staranja, Zavoda za zapošljavanje, Zavoda za školstvo, Unije poslodavaca i NVO sektora.

Prema pomenutom zakonu Savjet za obrazovanje odraslih:

- 1) donosi kataloge znanja i ispitne kataloge;
- 2) utvrđuje:
  - obrazovne programe za obrazovanje odraslih;
  - prilagođene obrazovne programe za obrazovanje odraslih;
  - jednako vrijedni obrazovni standard u obrazovnim područjima (struke);
  - jednako vrijedni obrazovni standard u obrazovnim programima privatnih organizatora obrazovanja;
- 3) odobrava udžbenike i nastavna sredstva;
- 4) predlaže obrazovne programe osposobljavanja, prekvalifikacije, dokvalifikacije, usavršavanja i specijalizacije zaposlenih i nezaposlenih lica;
- 5) daje uputstva za izvođenje prilagođenih obrazovnih programa;
- 6) obavlja i druge poslove, u skladu sa zakonom i aktom o osnivanju Savjeta.

Ispitni centar

Prema Opštem zakonu o obrazovanju i vaspitanju eksternu provjeru postignutog standarda znanja i vještina učenika, odnosno polaznika obavlja Ispitni centar. Ispitni centar:

- 1) priprema zadatke, organizuje i izvodi ispite, u skladu sa zakonom;
- 2) osposobljava ustanove za pripremu izvođenja eksternih ispita;
- 3) savjetuje i pruža usluge za eksternu provjeru znanja;
- 4) istražuje i razvija eksternu provjeru znanja učenika i polaznika;
- 5) vrši međunarodnu uporedivost kvaliteta obrazovnog sistema;
- 6) obavlja i druge poslove, u skladu sa zakonom i aktom o osnivanju.

Ispitni centar je novoosnovana institucija i tek će u narednom prirodu imati značajnu ulogu u obrazovanju odraslih.

Zavod za školstvo

Zavod za školstvo utvrđuje i obezbjeđuje kvalitet obrazovno-vaspitnog rada u ustanovama i obavlja razvojne, savjetodavne, istraživačke i stručne poslove iz oblasti: predškolskog vaspitanja i obrazovanja, osnovnog obrazovanja i vaspitanja, srednjeg opšteg obrazovanja, opšteg obrazovanja u stručnom obrazovanju, obrazovanja i vaspitanja djece sa posebnim potrebama i vaspitanja u domovima učenika.

Zavod za zapošljavanje Crne Gore

Zavod za zapošljavanje Crne Gore organizaciono pripada Ministarstvu zdravstva, rada i socijalnog staranja. Upravni odbor Zavoda za zapošljavanje sačinjava 9 članova i to: predstavnici Vlade RCG - 4, predstavnik Zavoda - 1, predstavnici Sindikata - 2, predstavnici poslodavaca - 2.

Zavod za zapošljavanje Crne Gore sprovodi niz mjera i aktivnosti na planu obrazovanja i stručne obuke nezaposlenih lica, kao i radnika za čijim je radom prestala potreba (težno-ekonomski viškovi). Na taj način Zavod ostvaruje višestruku ulogu, počev od ispitivanja tržišta rada i utvrđivanja potreba za kadrovima, pružanja stručne pomoći poslodavcima u izradi i realizaciji programa obuke, do informisanja, savjetovanja, selekcije odgovarajućih polaznika, kao i obezbjeđenja dijela finansijskih sredstava. Zavod za zapošljavanje kao prioritet svojih aktivnosti vidi dobitno obrazovanje i prekvalifikaciju radi zapošljavanja na tržištu rada. U aktivnostima pripreme za zapošljavanje prvenstveno se vrši otvorenost i fleksibilnost zaposlenih. Time se upotpunjava ponuda na tržištu rada i podiže kvalitet radne snage.

Karakteristike i kretanje nezaposlenosti

Na evidenciji Zavoda za zapošljavanje na dan 31.12.2007. godine nalazilo se 31.465 nezaposlenih lica. Od ovog broja nezaposlene žene čine 44,53% ili 14.013 lica. U odnosu na početak godine došlo je do smanjenja nezaposlenosti za 7.404 lica ili za 19,05% (1.1.2007. - 38.869 lica).

Stopa nezaposlenosti

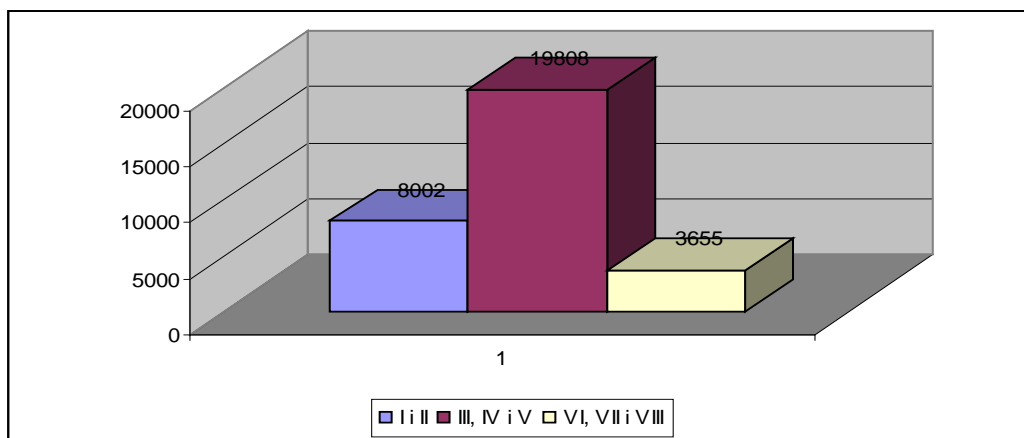
Stopa nezaposlenosti na dan 31.12.2007. godine je iznosila 11,92%. U poređenju sa početkom godine (1.1.2007.), kada je stopa nezaposlenosti iznosila 14,73% došlo je do smanjenja za 2,81%.

Obrazovna struktura nezaposlenih lica

Na evidenciji Zavoda se nalazi 8.002 lica ili 25,43% sa završenim I i II stepenom obrazovanja. Nezaposlenih sa I, II, IV i V stepenom obrazovanja ima 19.808 ili 62,95%, a sa VI, VII i VIII stepenom obrazovanja ima 3.655 lica ili 11,62%.

U ukupnom broju nezaposlenih sa višom i visokom školom 41,15% su lica sa višom školom.

Pregled nezaposlenih po obrazovnoj strukturi:

Centri za obuku

Ministarstvo prosvjete i nauke, Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja i Zavod za zapošljavanje Crne Gore potpisali su sporazum o osnivanju tri centra za obuku, radi podizanja kvaliteta stručnog obrazovanja i obuke mladih i odraslih u Crnoj Gori. Centri su formirani u Herceg Novom (za turizam i ugostiteljstvo), Beranama (za drvoprerađu) i Podgorici (za građevinarstvo), kao regionalni centri za obuku. Za sad se oni finansiraju iz sredstava Zavoda, a nakon sticanja potrebnih uslova za samostalan rad, poslovaće po tržišnim principima. Obuka će se organizovati i izvoditi u okviru srednjih stručnih škola i kod poslodavaca osposobljenih za obuku, koje će centri uključiti u svoj rad.

Osnovni ciljevi Centara za obuku su:

omogućavanje postizanja znanja, vještina i kompetencij potrebnih za obavljanje stručnih poslova po međunarodnim standardima kvaliteta;

omogućavanje kvalitetne i ekonomične praktične obuke i nastave, posebno na području složenih i skupih tehnologija;

omogućavanje efikasnog praktičnog obrazovanja i obuke mladih bez zanimanja, zaposlenih i nezaposlenih, ako i ubrzani prenos savremenih tehnologija u našu privredu i zanatstvo.

Ovi centri bi trebali vremenom da postanu centri u čije upravljanje će se uključiti poslodavci i sindikat.

Centar za profesionalno informisanje i savjetovanje (CIPS)

U okviru Zavoda za zapošljavanje počeo je sa radom početkom 2007 godine Centar za profesionalno informisanje i savjetovanje, čije osnivanje je podržano od strane ETF i OECD. Misija CIPS-a je stvaranje kvalitetnog servisa za pružanje savjetodavnih usluga u oblasti profesionalne orijentacije na području opštine Podgorica. Njihov generalni cilj odnosi se na unapređenje podrške profesionalnom usmjeravanju i savjetovanju u Crnoj Gori. **Za sad je otvoren CIPS u Podgorici, Herceg Novom i Baru a planira se otvaranje u Beranama u toku 2008. godine.**

Uprava za kadrove

Usvajanjem Zakona o državnim službenicima i namještenicima ("Sl.list RCG", br.27/04, 31/05) osnovana je Uprava za kadrove 2005. godine i njoj je pripala briga za osposobljavanje i usavršavanje zaposlenih u državnoj upravi. Njene funkcije iz oblasti upravljanja i razvoja ljudskih potencijala su sledeće:

- pripremanje predloga odgovarajućih programa stručnog usavršavanja i drugih programa razvoja kadra i
- pomaganje državnim organima u realizaciji kadrovske politike, obuke i razvoja kadra.

Privredna komora

Privredna komora se dugi niz godina bavi obukom i obrazovanjem kadrova za potrebe privrede. U Privrednoj komori se kao vidovi obuke organizuju različiti seminari, savjetovanja, radionice, predavanja, prezentacije i drugo. Obuka se organizuje za sve članice Komore, bez obzira da li se radi o malim, srednjim ili velikim preduzećima. Namijenjena je uglavnom upravljačkim i poslovnim strukturama i sticanju specijalističkih znanja.

Unija poslodavaca

Unija poslodavaca Crne Gore je nevladina i nepolitička organizacija zasnovana na dobrovoljnom članstvu i formirana u skladu sa međunarodnim propisima i standardima, uz podršku međunarodne organizacije rada (ILO). U trenutku osnivanja Uniju je sačinjavalo desetak preduzeća sa teritorije Podgorice da bi na današnji dan Unija o kupila privredna društva i preduzetnike sa teritorije Crne Gore, koji zajedno upošljavaju preko 65% radnika u privredi i ostvaruju preko 85% bruto nacionalnog dohotka. Uniji poslodavaca je 2005. godine Ministarstvo rada, zdravlja i socijalnog staranja izdalo Rješenje o reprezentativnosti, na taj način Unija je i zvanično priznata za trećeg partnera u socijalnom dijalogu Vlade i Sindikata, a poslodavci i preduzetnici Crne Gore su dobili svog legitimnog predstavnika. Unija poslodavaca do sada ni je bila nosilac aktivnosti u pogledu obrazovanja od raslih a li je p osredovala u realizaciji organizovanja različitih oblika obrazovanja.

Direkcija za mala i srednja preduzeća

Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća kao jedan od prioriteta postavila je pružanje poslovnog obrazovanja, kroz organizovanje seminara, okruglih stolova, radionica, kako za preduzetnike, tako i za radnike zaposlene u državnim organima: Ciklus seminara sa fondacijom Carl Duisberg Iltis, Ciklus seminara sa GTZ-om, Program preduzetničkog osposobljavanja, Poslovni protokol, ciklus seminara u saradnji sa Austrijskom privrednom komorom, Strateško planiranje, Marketing strategija, Međunarodni marketing i internacionalizacija društva.

2.1.2. Molimo Vas upotrebite Tabelu 1 i da nabrojite i kratko opišete programe učenja i obrazovanja odraslih u Vašoj zemlji, uključujući sledeće stavke:

- različite tipove provajdera učenja i obrazovanja odraslih (vladine, ne vladine, korporativne/privatne, kao i institucije visokog obrazovanja),
- Područja učenja kojima se oni bave,
- Ciljne grupe kojima se obraćaju (ako je moguće - sa podacima o godinama, polu, zaposlenosti),
- Molimo dajte godišnje troškove programa i
- Navedite izvore finansiranja

Tabela 1

Program (ime i kratak opis)	a) Provajder (molimo odaberite jednog od ponuđenih)			b) Oblast učenja (molimo odaberite jednu ili više od ponuđenih)			c) Ciljna grupa	d) Troškovi progr- ma	e) Izvor finansi- ranja
	javni / drža- -vni	NVO/ OGD	privatni	opšte veštine	tehničke veštine	razvoj znanja, inovacije			
Program osnovnog obrazovanja odraslih	Škola za osnovno obrazovanje odraslih koja radi u okviru Radničkog univerziteta			Opšta znanja i vještine			Lica bez završene osnovne škole	Troškovi plata za nastavnike koji izvode program	MPIN
Program	Osnovne škole			Osnovna znanja i osnovne			Nepism	Troškovi	MPIN

elementarno g funkcionaln og opismenjavnja		funkcionalne vještine	ena lica	plaćanja po polazniku	Strani donatori
Program stručnog osposobljavanja z a jednostavna zanimanja	Organizatori obrazovanja odraslih	Stručna znanja, vještine i kompetencije u skladu sa standardom zanimanja	Nezapo slena lica i lica bez kvalifik acije	Troškovi plaćanja po polazniku (do 1 0 minimaln ih c ijena rada)	ZZZ
Program prekvalifikacije	Centri z a o buku u stručnim školama	Stručna znanja, vještine i kompetencije u skladu sa standardom zanimanja	Nezapo slena lica, tehno- viškovi	Troškovi plaćanja po polazniku (do 1 5 minimaln ih c ijena rada)	ZZZ
Programi učenja stranih jezika	Organizatori obrazovanja odraslih	Komunikacija n a s tranom j eziku od 1- VIII stepena(Evropski jezički okvir)	Nezapo sleni, zaposle ni, gradja nstvo	Troškovi plaćanja po polazniku	Ministar stva, Uprava za ka drove, lokalne uprave, posloda vci,po laznici
Programi ICT	Organizatori obrazovanja odraslih	Informatička pismenost i ICT vještine po nivoima	Nezapo sleni, zaposle ni, gradja nstvo	Troškovi plaćanja po polazniku	Ministar stva, Uprava za ka drove, lokalne uprave, posloda vci,po laznici
Programi iz oblasti građanske demokratije	NVO iz o blasti građanske demokratije	Unapređenje svijesti i znanja iz oblasti građanske demokratije i razvoj socijalnih /građanskih vještina i kompetencija	Nezapo sleni, zaposle ni, gradja nstvo	Troškovi za izvođače programa	Ministar stva, Uprava za ka drove, međuna rodne org. lokalne uprave
Programi iz oblasti zaštite životne sredine	NVO iz o blasti z aštite životne sredine	Unapređenje svijesti, znanja i vještina iz oblasti zaštite životne sredine	Nezapo sleni, zaposle ni, gradja nstvo	Troškovi za izvođače programa /organiz. seminara	Ministar stva, međuna rodne org. lokalne

					uprave
Programi za preduzetnike i me nadžere	Direkcija za mala i srednja preduzeća	Unapređenje preduzetničkih znanja i vještina	Poslodavci	Troškovi za izvođače programa /organiz. seminara	DMSPTZ JICA SPARK EAR
Programi za rodnu ravnopravnost	NVO	Podizanje svijesti i unapređenje znanja o rodnoj ravnopravnosti	Zaposleni, nezaposleni, građani	Troškovi za izvođače programa /organiz. seminara	Kancelarija za ravnopravnost polova
Programi iz oblasti zaštite zdravlja	Institut za javno zdravlje Crne Gore	Podizanje svijesti i unapređenje znanja, vještina i kompetencija za zaštitu vlastitog zdravlja i zdravlja drugih	Zaposleni, nezaposleni, građani	Troškovi za izvođače programa /organiz. seminara	Min. zdravlja, međ. org.
Programi za poljoprivrednike	NVO	Podizanje svijest, znanja, vještina i kompetencija za unapređenje poljoprivredne proizvodnje, proizvodnje zdravne hrane i dr.	Poljoprivrednici	Troškovi za izvođače programa /organiz. seminara	Min. poljoprivrede, međun. Org.
Programi edukacije iz oblasti turističke djelatnosti	Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine	Podizanje svijest, znanja, vještina i kompetencija za unapređenje turističke privrede (pr. obuka vodiča po planinama)		Troškovi za izvođače programa /organiz. seminara	Min. turizma Međ. organizacije
Programi iz oblasti evropskih integracija	Sekretariat za evropske integracije	Podizanje svijest, znanja, vještina i kompetencija za uspješne evropske integracije	Zaposleni, nezaposleni, građani	Troškovi za izvođače programa /organiz. seminara	Sekretariat za ev. Int. Međ. organ.

Pored gore navedenih programa u Crnoj Gori postoje i programi koje nude različite institucije i organizacije: centri za kulturu, biblioteke, muzeji, religiozne/vjerske institucije, strukovna udruženja, sportska udruženja, udruženja građana, i dr.

2.1.3. Kakve veze postoje između formalnog i neformalnog pristupa? Molimo Vas opišite.

U Zakonu o obrazovanju odraslih stoji da odrasli mogu polaganjem ispita kod Ispitnog centra dokazivati znanje, vještine i kompetencije, bez obzira na način njegovog sticanja.

Kada se dokazuju znanje, vještine i kompetencije po programima obrazovanja po kojima se stiče javno važeće obrazovanje, odnosno njihovih djelova, o standardima, odnosno katalogima standarda znanja koji se utvrđuju i potvrđuju ispitima, odlučuje Savjet za stručno obrazovanje, a u drugim slučajevima Savjet za obrazovanje odraslih.

Ispitni centar Crne Gore je nova institucija skoro formirana i tek osmišljava završne provjere znanja, vještina i kompetencija, ali se planira da od 2010 preuzme sve nadležnosti.

Sistem obrazovanja odraslih se osmišljava i uređuje. Čine se prvi koraci ka uspostavljanju veza između formalnog i neformalnog obrazovanja: jedinstvenim standardima znanja za mlade i odrasle na osnovu kojih se rade obrazovni programi za obrazovanje školski stekli i programi obrazovanja za odrasle i definisanjem standarda znanja, vještina i kompetencija.

Radi se i na Okviru nacionalnih stručnih kvalifikacija.

2.1.4. Da li učenje i obrazovanje odraslih vode do sertifikata i priznavanja na nacionalnom nivou? Ako da - dajte primere.

Još uvijek ne postoji nacionalni sertifikat, ali je pripremljen Nacrt zakona o nacionalnim stručnim kvalifikacijama, koji uređuje različite načine dolaska do kvalifikacija i priznavanje posebnih znanja, vještina i kompetencija (strani jezici, ICT i dr.) koje su bitne za kompetentno i uspješno obavljanje poslova.

Sertifikati koje dobijaju polaznici obuka koje organizuje Zavod za zapošljavanje se priznaju na tržištu rada.

3. Participacija u učenju i obrazovanju odraslih

Participacija u učenju i obrazovanju odraslih

Ovaj deo se bavi stepenom participacije, pristupom programima, motivacijom i profilom ciljnih grupa/polaznika. Molimo Vas dajte aktuelne informacije o participaciji u aktivnostima učenja i obrazovanja odraslih i naznačite trendove od 1997. u sledećim područjima:

Statistički podaci o participaciji

- a) Dajte opštu stopu participacije (% populacije koji učestvuje u aktivnostima obrazovanja odraslih) i razlike u odnosu na prethodnu studiju/studije. Molimo razdvojte podatke prema polu, godinama i obrazovnom statusu;

Zavod za zapošljavanje je (01/01/2000. god - 25/09/2006. god.) organizovao različite vrste programa :

Stručno osposobljavanje:	1.197 lica
- Dokvalifikacija:	534 lica
- Prekvalifikacija:	3.555 lica
- Specijalizacija:	37 lica
- Posebna znanja:	9.181 lica
- Školarine:	27 lica
- Opremanje radnih mjesta:	12 lica

14.543 lica

Za poznatog poslodavca: 383 programa, 2.339 polaznika - (2000.-25/09/2006.g.)

- Za tržište rada: 621 programa, 12.204 polaznika (2000.-25/09/2006. g.)
- Ukupno: 1.004 programa, 14.543 polaznika
- Opremljena sredstva: 6.072.149 eura

Pregled broja polaznika obuka za zanimanja i posebna znanja, realizovanih u 2007. godini, dat po vrstama programa i biroima rada, sa procentom ostvarenja plana (podaci iz Izvještaja o radu za 2007.godinu Zavoda za zapošljavanje):

Biro rada Zanimanja i posebna znanja	Biro rada							
	Podgorica	Niškić	B. Polje	Berane	Bar	H. Novi	Pljevlja	Ukupno
I Za poznatog poslodavca	170	148	125	70	51	63	40	667
II Za tržište rada	431	132	175	222	157	44	83	1.244
Grupa zanimanja	601	280	300	292	208	107	123	1.911
Poljoprivreda i prerada hr.	16	11	47	18	1	3	0	96
Drvoprerada	10	24	5	61	13	0	0	113
Građevinarstvo	184	47	45	60	31	0	22	389
Metaloprerada i elektroteh.	22	89	0	16	23	25	24	199
Turizam i ugostiteljstvo	147	47	96	91	71	57	54	563
Uslužne djelatnosti	91	38	25	40	39	6	15	254
Ostalo	131	24	82	6	30	16	8	297

Posebna znanja	1.279	278	320	423	167	329	22 4	3.020
Kursevi informatike	736	164	160	126	121	146	140	1.593
Kursevi stranih jezika	414	88	100	77	44	107	54	884
Kursevi za vozače	110	25	60	220	0	21	30	466
Obuka pomoraca, vodiča	16	1	0	0	1	55	0	73
Obuka lica sa invaliditetom	3	0	0	0	1	0	0	4
Ukupan broj polaznika	1.880	558	620	715	375	436	34 7	4.931
Procenat ostvarenja plana	146.9	95.4	121	136. 2	75.0	67	77	109.6

Programi za zaposlene u državnoj upravi koje je organizovala Uprava za kadrove u toku 2007. godine:

- 28 seminara u saradnji sa Parim CB-om 332 polaznika
- 91 seminar koje je pohađalo 1299 polaznika
- 32 kursa stranih jezika
- 16 seminara u saradnji sa OSCE-om koje je pohađalo 275 službenika
- 5 seminara u saradnji sa RESPA-om koje je pohađalo 80 učesnika
- 4 okrugla stola

Programi Direkcije za razvoj malih i srednjih preduzeća koja je osnovna 2001. godine: Tabela: Broj ciklusa edukacije i broj polaznika 2003- 2007

CIKLUSI EDUKACIJE PO GODINAMA	BROJ CIKLUSA EDUKACIJE	BROJ POLAZNIKA
2003. GODINA	38	691
2004. GODINA	15	451
2005. GODINA	13	658
2006. GODINA	17	921
2007. GODINA	20	456
UKUPNO:	103	3177

Navodimo neke od seminara/radionica koje je organizovala Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća u toku 2007. godine: Istraživanje, razvoj i inovacije, Dijagnoza preduzeća, Razvoj novog proizvoda, Strategija marketinga i kontrola kvaliteta, Standard u državi i industriji Crne Gore, Istraživanje tržišta, Promocija izvoza, Menadžment kvaliteta, Ombudsman, Inovacije, Politika promocije regionalne i industrije, Promocija preduzetništva i razvoj biznis usluga, Marketing u turizmu.

Prema saznanjima Unije poslodavaca nastava za zaposlene se organizuje u sledećim njenim članovima: Duvanski kombinat Podgorica, Crnogorska komercijalna banka, Atlasmont banka, Čelebić, 16. Februar, Bega Press, Elko tim, CG Gradnja, Oto top, Comont, Hemko, Beemont, Farmegra, ICN Crna Gora, Inel Medica, Ag kamen, Montgenomaks špedicija, Europact, Greenhouse, Centrojadrin, Ekoplant, Hidromol.

Organizacija je, u saradnji sa CARDS Projektom, radila na analizi potreba za obukom i obučavanjem za Opštinu Berane, čiji su rezultati prezentirani javnosti Berana.

Programi obuke i stručnog osposobljavanja u Kombinat u aluminijuma Podgorica (KAP)

Planom osposobljavanja zaposlenih u KAP-u za svaku narednu godinu utvrđuju se potrebe za obukom i stručnim usavršavanjem zaposlenih kroz razne vidove interne i eksterne obuke, kao što su:

- stručna obuka novoprimitljenih radnika i pripravnika;

- prekvalifikacija i dokvalifikacija zaposlenih;
- pogonsko-tehnološko usavršavanje zaposlenih;
- stručno-razvojno usavršavanje;
- stručna obuka za rukovanje i održavanje novom tehnološkom opremom i uređajima;
- polaganje stručnih ispita i ispita radne osposobljenosti;
- obuka iz oblasti zaštite na radu;
- obuka iz oblasti sistema upravljanja kvalitetom i zaštitom životne sredine itd.

Od 2001. do sada u KAP-u je kroz razne vidove obuke i stručnog usavršavanja obuhvaćen sledeći broj zaposlenih:

- 2001. godina 383 zaposlenih ili 12,57% od ukupnog broja zaposlenih;
- 2002. godina 500 zaposlenih ili 17,00% od ukupnog broja zaposlenih;
- 2003. godina 818 zaposlenih ili 31,00% od ukupnog broja zaposlenih;
- 2004. godina 562 zaposlena ili 20,80% od ukupnog broja zaposlenih;
- 2005. godina 365 zaposlena ili 15,73% od ukupnog broja zaposlenih;
- 2006. godina 834 zaposlena ili 36,00% od ukupnog broja zaposlenih;
- 2007. godina 656 zaposlena ili 27,41% od ukupnog broja zaposlenih;

Programi obuke za metalurške poslove u Željezari Nikšić od 1998. do 2007. godine:

Godina	Interne obuke u fabrici			Obuke sa Zavoda za zapošljavanje		Ukupno	Sredstva
	VK (V stepen)	KV (III stepen)	PK (II stepen)	III	IV		
1998.	-	41	18	26	-	85	17.000 €
1999.	1	21	13	32	-	67	19.000 €
2000.	-	33	9	25	-	67	24.000 €
2001.	-	-	27	-	-	27	3.800 €
2002.	1	28	12	16	-	57	17.000 €
2003.	-	29	-	-	-	29	4.000 €
2004.	3	13	-	28	-	44	21.400 €
2005.	-	18	-	34	-	52	26.000 €
2006.	-	7	-	48	-	55	31.000 €
2007.	-	12	18	56	31	117	58.000 €

Crnogorski Telekom

Kompanija je od 2005. godine dio Magyar Telekom, odnosno Deutsche Telekom Grupe i kao takva formirala je Sektor za ljudske resurse (Human Resource Department), kao moderan pristup rukovođenju ljudskim potencijalom. Bitan dio ovog sektora je i obrazovanje i usavršavanje zaposlenih (Training and Development), čemu se sve više i više pridaje značaj.

Naša Kompanija na godišnjem nivou izdvaja 2% ukupnih personalnih troškova zaposlenih za Trening Budžet iz kog se finansira dalje usavršavanje. Kako u kompaniji ima puno različitih sektora, podsektora, odjeljenja, a u okviru njih i raznih profesija, dijapazon obrazovnih aktivnosti je prilično širok.

Najveći dio se izdvaja za stručno obrazovanje u okviru Sektora Tehnike, što je logično kada je u pitanju jedna telekomunikaciona kompanija. Tu se mogu razlikovati kursevi za IT, Network Development, održavanje mreže itd. i većina njih se održava u inostranstvu. Sektor Prodaje takođe zahtijeva poseban tretman, pa se sprovode akcije usavršavanja prodajnog osoblja, dakle naročito onih koji su u direktnom kontaktu sa kupcima (T-Shops, Call Center, Customer Care). Pored gore navedenih i uopšte stručnih usavršavanja u okviru sektora, a koja su vezana samo za konkretnu oblast rada, posebna pažnja se pridaje razvoju menadžerskih sposobnosti, uvođenju u posao i razvoju novih zaposlenih, za šta u kompaniji postoje posebni godišnji programi.

Posebno se u smislu motivacije poklanja pažnja našim tzv. ključnim ljudima i ljudima sa visokim potencijalom, koji takođe imaju posebne programe obuke (najčešće u smislu razvoja menadžerskih sposobnosti). Takođe, postoji i usavršavanje engleskog jezika, rada na računaru itd.

Kompanija ima pozitivan stav kada je u pitanju dalje univerzitetsko obrazovanje zaposlenih,

dakle postdiplomske studije i MBA. Trenutno imamo preko 50 postdiplomaca (na Univerzitetima u Crnoj Gori i Srbiji) i nekoliko menadžera na Bled School of Management u Sloveniji, kojima firma pokriva sve troškove.

Osnovna razlika između perioda od 1997-2005 i od 2005. do danas je ta što se u drugom periodu mnogo više pažnje poklanja ciljnom i stratejskom pristupu obrazovanja zaposlenih, za razliku od stihijskog i ad hoc djelovanja koji je postojao ranije. Glavni razlog za to je naravno činjenica da HR nije više samo administrativna služba kao pređašnji kadrovski sektori, već strateški partner biznisu. Veći značaj se poklanja razvoju tzv. soft skills, menadžerskih sposobnosti, povećanju svijesti o važnosti tržišta i kupca i to ne samo u Prodaji već na nivou cijele Grupe. Sume koje se izdvajaju u ove svrhe nijesu značajno rasle u poslednjih 5 do 7 godina, ali od naredne godine očekuje se njihovo povećanje.

Luka Bar-AD Bar

Zapošljavanje mladih kreativnih kadrova, dopunsko obrazovanje i usavršavanje zaposlenih predstavlja veoma važan cilj u funkciji kvaliteta rada i poslovanja Preduzeća. Svi vidovi dopunskog obrazovanja i usavršavanja kadrova primjenjivani su permanentno i u ovom proteklom periodu, a naročito nakon donošenja Programa dopunskog obrazovanja zaposlenih 1992. godine. Dat je prikaz različitih vidova dopunskog obrazovanja po godinama.

- Kursevi stranih jezika:

1999. godina - Upisano ukupno 39 kandidata i to 14 na srednj I kurs engleskog jezika, 7 na srednj II kurs engleskog jezika, 5 na specijalistički kurs engleskog jezika, 5 na početni kurs italijanskog jezika, 5 na srednj I kurs italijanskog jezika, 3 na srednj II kurs italijanskog jezika.

2000. godina - Upisano ukupno 17 kandidata i to 8 na početni kurs engleskog jezika, 2 na srednj I kurs engleskog jezika, 4 na specijalistički kurs engleskog jezika, 2 na početni kurs italijanskog jezika, 1 na srednj II kurs italijanskog jezika.

2001. godina - Upisan ukupno 21 kandidat i to 2 na početni kurs engleskog jezika, 9 na srednji I kurs engleskog jezika, 2 na početni kurs italijanskog jezika, 6 na srednj I kurs italijanskog jezika, 2 na srednj II kurs italijanskog jezika.

2002. godina - Upisano ukupno 28 kandidata i to 12 na početni kurs engleskog jezika, 8 na početni kurs italijanskog jezika, 8 na srednji III kurs italijanskog jezika.

U narednim godinama nije bilo zainteresovanih za pohađanje kurseva stranih jezika.

- Kursevi informatike:

1999. godina - Ukupno upućeno 73 kandidata na početni i specijalistički kurs informatike.

2000. godina - Ukupno upućeno 53 kandidata na početni i specijalistički kurs informatike.

2001. godina - Upućeno samo 2 kandidata na kurs informatike.

Narednih godina nije bilo kurseva informatike.

Ove godine /februar/ primljeno je 40 univerzalnih rukovaoca u PC "Mehanizacija", koji obavljaju teorijsku i praktičnu obuku. Obuku izvodi Zavod za zapošljavanje Crne Gore, koji će kandidatima koji uspješno obave obuku izdati uvjerenja.

- b) Pokažite participaciju u posebnim programima (mogući primeri za programe: programi op simenjavanja; zdravstveni programi, uključujući prevenciju AIDS-a; programi za sticanje veština koji omogućavaju prihodovanje; programi namenjeni posebnima potrebama za učenjem - npr. zatvorenici, migranti, lica sa invaliditetom; obuka za tehničke veštine, uključujući IT). M olimo dajte informacije, a ko postoje, o u kupnom broju polaznika, razdvojeno prema polu i godinama;

Dajemo prikaz učešća građana u programima koji se realizuju u specijalizovanim institucijama za obrazovanje odraslih koji imaju najdužu tradiciju u obrazovanju odraslih u Crnoj Gori (Radnički univerzitet u Nikšiću, Radnički univerzitet u Herceg Novom i Narodni univerzitet Milun Božović u Podgorici: program obuke za rad na računaru i programi stranih jezika.

Kroz program obuke za rad na računaru u proteklih 5 godina ukupno je prošlo 2902 lica, od čega 1536 žena. U Podgorici su većinu činile žene (od ukupno 1162 lica žena je bilo 810) kao i u Herceg Novom (od ukupno 457 lica žena je bilo 285), dok su u Nikšiću većinu polaznika činili muškarci (od ukupno 1283 lica, muškaraca je bilo 840).

Kroz programe stranih jezika u proteklih 5 godina ukupno je prošlo 1424 lica od čega 726 žena. U Podgorici su većinu činile žene (od ukupno 375 lica žena je bilo 240) kao i u

Herceg Novom(od ukupno 533 lica žena je bilo 338) dok su u Nikšiću većinu polaznika činili muškarci(od ukupno 516 lica, muškaraca je bilo 368).

ZBIRNI PODACI 2002/3-2006/7 NARODNI UNIVERZITET «MILUN BOŽOVIĆ» - PODGORICA

	godina	Žena	muškaraca	ukupno	% žena
1	KURSEVI ENGLESKOG JEZIKA	240	135	375	64
2	KURSEVI ZA POSLOVNE SEKRETARE	76	- / -	76	100
3	ŠKOLA ZA OSNOVNO OBRAZOVANJE ODRASLIH	208	840	1050	19,8
4	KURSEVI ZA RAD NA RAČUNARIMA	810	352	1162	69.7
5	UKUPNO	1334	1192	2663	50,1

Postoje li studije o razlozima ne-participacije i o grupama koje je teško obuhvatiti obrazovnim programima? Dajte glavne rezultate o tome ko su te grupe, zašto su isključene i kakva vrsta podrške im se daje/može dati?

Smatramo da predstavnici romske nacionalnosti a posebno žene - Romkinje imaju najviše prepreka za obrazovanje i učenje što su pokazali podaci iz istraživanja i anketa rađenih sa romskom populacijom. Istraživanje dimaćinstava Roma, Aškelja i Egipćana, izbjeglica i interno raseljenih lica u Crnoj Gori, koje je sproveo Institut za strateške studije i planiranje i UNDP 2003. godine, naglašava veoma nizak nivo učešća u obrazovanju. Većina onih koji idu u školu u crnogorskom asistemu obrazovanja(85%) je u osnovnom obrazovanju, a nivoi napredovanja ka srednjem, višem i univerzitetskom obrazovanju su niski. Procenat onih koji u vrijeme sprovođenja istraživanja nijesu išli u školu, a imali su više od 6 godina starosti prikazan je u narednoj tabeli:

	Nijesu išli u školu u vrijeme istraživanja
Bez obrazovanja	63, 1%
Nedovršeno osnovno obrazovanje	21,3%
Završeno osnovno obrazovanje	9,2%
Završeno 2-god. 3-god. god. srednje obraz.	5,8%
Više obrazovanje	0,4%
Univerzitet	0,3%

Postoje li studije o motivaciji polaznika?

Imajući u vidu nezaposlena lica, indikativno je istraživanje "Stavovi nezaposlenih lica o pokretanju i učestvovanju u privatnom biznisu u Crnoj Gori", realizovano januara 1999.g. (Zavod i Insistut za preduzetništvo MSP "Braća Karić" iz Beograda), čiji glavni cilj je bio da se istraže mišljenja i stavovi različitih grupacija nezaposlenih lica na tržištu rada Crne Gore o mogućnostima, uslovima, ličnim aspiracijama za pokretanje, vođenje, zapošljavanje u sopstvenom biznisu, pokazala je:

	DA
da li vjerujete u stalno unapređivanje znanja	86,3%
da li ste pohađali kurseve	10,26%
da li biste prihvaliti prekvalifikaciju	86,77%
da li biste sami finansirali obuku	48,87%

Rezultati na pomenutom istraživanju pokazuju da ispitanici imaju izrazito pozitivan odnos prema učenju, i inoviranju znanja i smatraju da im unapređivanje znanja može pomoći u bržem i lakšem zapošljavanju.

Nakon ovog prema našim saznanjima, u Crnoj Gori nijesu rađena nova ozbiljnija istraživanja kojima se i spituje pr oblematika motivacije polaznika za uključivanje u različite programe različite vrste.

Koje mere su preduzete da bi se motivisali polaznici i povećala participacija?

Informativno-motivaconi seminari (radionice) su programi namijenjeni svim nezaposlenim licima a imaju svrhu da informišu nezaposlene o svim značajnim obilježjima tržišta rada i zapošljavanja. Takođe, cilj im je da motivišu nezaposlene na aktivno traženje zaposlenja. Ovi seminari bitno utiču na jačanje samopouzdanja što je važan preduslov za samostalno aktivno traženje posla. Uče se i konkretne vještine pisanja molbi, biografija, predstavljanje poslodavcu. U ovoj godini ovu vrstu programa prošlo je 2.232 nezaposlenih lica. Analize pokazuju da ovi seminari vrlo podsticajno utiču na nezaposlena lica da aktivno traže posao a isto tako podstiču nezaposlena lica na aktivno učešće u programima APZ.

Jedna od aktivnosti skoro osnovanog Centra za profesionalno informisanje i savjetovanje će biti podizanje motivacije za obrazovanje i učenje kod mladog i odraslog stanovništva za obrazovanje i učenje što će doprinijeti porastu broja onih koji se uključuju u različite programe.

Da li postoje ciljne grupe kojima su naročito namenjeni programi učenja i obrazovanja odraslih? Koje?

U pr avom sm islu ne , ali se pr ogrami prilagođavaju specifičnostima i potrebama pojedinih ciljnih g rupa. N pr. p rogrami obrazovanja z a os posobljavanja z a pojedina z animanja prilagođavaju se za p otrebe obrazovanja lica sa i nvaliditeom u p ogledu duž ine t rajanja, načina realizacije, metoda rada, opreme, nastavnog kadra koji realizuje program i dr.

Da li se koriste pokazatelji za participaciju? Ako da - koji? Ako ne - šta bi bili realni pokazatelji za participaciju u Vašoj zemlji?

Broj polaznika u programima za koje imamo podatke i onih za koje imamo saznanja iz nekih drugih izvora - mediji, polaznici i dr.)

2.2. Monitoring i evaluacija programa i procena ishoda učenja

Monitoring i evaluacija programa i procena ishoda učenja

Procena ishoda učenja je ključna za svaku obrazovnu aktivnost. Mjerenje ishoda obrazovanja odraslih je ipak veoma složeno, jer se ishodi tiču širokog spektra aspekata kao što su: lični razvoj, socio-ekonomski i kulturni faktori i uključuju i veštine, i stavove. Zato ovim dijelom treba pokriti cjelokupan monitoring i evaluaciju, uključujući programski i individualni nivo.

Da li se procenjuju ishodi programa učenja i obrazovanja odraslih (sa nacionalnog, regionalnog i lokalnog stanovišta i iz perspektive programa) i postignuća polaznika (sa individualnog stanovišta)? Ako da - koje metode se koriste?

Nalazimo se na samom početku implementacije procjenjivanja ishoda učenja i obrazovanja učenika iz redovnog školskog sistema. Planira se da se krene i sa evaluacijom učenja u obrazovanju odraslih (za početak samo nekoliko programa). U Crnoj Gori se tek razvija sistem evaluacije posebno u oblasti obrazovanja odraslih.

Može se reći da se za sada radi uglavnom o internoj evaluaciji koju obavljaju sami organizatori obrazovanja.

Koji instrumenti i mehanizmi se koriste za monitoring i evaluaciju programa da bi se osigurao visok kvalitet?

Trenutno je to u nekim slučajevima praćenje realizacije programa od strane institucija koje organizuju i finansiraju realizaciju programa. Npr. Zavod za zapošljavanje prati realizaciju programa koje finansira i vrši monitoring u toku trajanja obuke zajedno sa socijalnim partnerima. Predstavnici Zavoda učestvuju u organizaciji završnog ispita koji ima neke karakteristike eksternosti (članovi ispitne komisije pored organizatora obrazovanja odraslih su predstavnici Zavoda za zapošljavanje, **poslodavci, profesori iz škola i fakulteta i majstori pojedinih zanimanja**). **Zavod za zapošljavanje vrši anketiranje i analizu na kraju svakog ciklusa obuke, radi njenog unapređenja i podizanja kvaliteta.**

U toku realizacije programa elementarnog funkcionalnog pismenovanja, koji se u okviru Projekta "Druga šansa" 2007. godine implementirao prvi put, predstavnici Centra za stručno obrazovanje su pratili njegovo izvođenje od samog početka do kraja. Nakon završetka programa osmišljena je i organizovana završna provjera matematičke i jezičke pismenosti koju su sproveli predstavnici Ispitnog centra, Zavoda za školstvo i Centra za stručno obrazovanje.

Napominjemo da su u svim nacionalnim programima koje donosi Savjet za obrazovanje odraslih definisani: ulazni uslovi za polaznike programa, oprema i materijal koji je potreban za realizaciju programa i profil nastavnog kadra (za teorijski i praktični dio) koji treba da realizuje program.

U kojoj mjeri se rezultati koriste za: a) legislativu, b) formulisanje politike i c) razvoj programa?

Podaci se koriste prije svega za razvoj programa (prilično je jednoobrazna obrazovna ponuda kod organizatora obrazovanja odraslih - uglavnom strani jezici i ICT) kao i definisanja politike prije svega na preduzimanje aktivnosti ka uređenju sistema.

Postoje li pokazatelji u vezi sa ishodima učenja i obrazovanja odraslih? Šta bi u Vašem kontekstu bili realni pokazatelji vezani za ishode?

Zadovoljstvo korisnika je suština mnogih sistema kvaliteta, pa ona važi i za oblast obrazovanja. Broj polaznika kod pojedinih organizatora obrazovanja i uključivanje istih polaznika u druge programe (veći stepen) kod istog organizatora može biti jedan od pokazatelja kvaliteta obrazovne ponude a na posredan način ishoda učenja. (Pr. uspješnih organizatorija obrazovanja odraslih: Institut za strane jezike, Oxford centar i dr.). Jedan od pokazatelja u vezi sa ishodima učenja (programa obrazovanja za osposobljavanje i prekvalifikaciju) može biti i broj lica koja se zaposle i zadrže posao nakon završenog programa kod organizatora obrazovanja odraslih.

2.3. Nastavnici i facilitatori u obrazovanju odraslih - status i obuka

2.4. Nastavnici i facilitatori u obrazovanju odraslih - status i obuka

Ovaj dio se bavi ljudskim resursima koji postoje za učenje i obrazovanje odraslih i obuhvata glavne inicijative i promene u toj oblasti od 1997.

2.4.1. Kakve obrazovne i stručne kvalifikacije se traže za nastavnike i facilitatore u obrazovanju odraslih? Koje mere postoje za njihovo stručno usavršavanje?

Dosadašnji zakonski propisi ni jesu posebno o bavezivali o rganizatore o brazovanja o draslih o potrebnoj stručnoj kvalifikaciji koju treba da posjeduju lica koja se bave obrazovanjem odraslih. Kategorija lica koja rade u obrazovanju odraslih obuhvata najrazličitije stručnjake, koji se međusobno veoma razlikuju po nivou obrazovanja i obrazovnom profilu. Veliki su nedostaci u andragoško-metodičkoj osposobljenosti kadrova koji rade u obrazovanju odraslih:

- uglavnom su bez temeljnog andragoškog i pedagoškog obrazovanja
- posjeduju skromna didaktička i metodička znanja
- osposobljeni su za tradicionalne oblike nastave a ne poznaju aktivne metode učenja

U "Knjizi promjena 2001" koja je pripremljena od strane Ministarstva prosvjete i nauke za potrebe reforme obrazovanja ukazano je da «nedostaju andragoški i drugi stručnjaci za ovaj vid obrazovanja» i da «nema organizovanog sistema osposobljavanja kadrova i usavršavanja nosilaca obrazovanja odraslih». Prema redlogu promjena u dijelu gdje se obrađuju subjekti organizovanja obrazovanja od raslih stoji: «Stručno usavršavati nastavnike za obrazovanje odraslih lica (primjena metoda aktivnog učenja i dr. i «Organizatori obrazovanja odraslih, a naročito nastavnici i saradnici u nastavi, treba da posjeduju temeljnu i široku pedagoško-psihološku, a prije svega andragošku osposobljenost».

Tek u Zakonu o obrazovanju odraslih, koji je donešen novembra 2002, u članu koji definiše realizatore programa obrazovanja, stoji da "obrazovanje odraslih izvode nastavnici, saradnici u nastavi, nastavnici, odnosno i instruktori praktičnog obrazovanja, predavači, voditelji i drugi stručni radnici." Ova lica po pravilu treba da imaju andragoško obrazovanje i druge uslove propisane zakonom kojim se reguliše odgovarajuća oblast obrazovanja odraslih.

U Deklaraciji Ministara prosvjete i visokog obrazovanja Jugoistočne Evrope, koja je potpisana na Međunarodnoj konferenciji »Doživotno obrazovanje, obrazovanje odraslih i zapošljavanje« 18. 10. 2003. godine u Skoplju, dogovoreno je da se do kraja 2005. g. realizuje akcioni plan u okviru kojeg je predviđeno stvaranje širih mogućnosti za andragoške studije u svakoj zemlji ili području ili cijeloj regiji. Kao jedan od značajnih ciljeva kojima će se posvetiti pažnja je i uključivanje obrazovanja odraslih kao važnog dijela obuke nastavnika.

U dva najznačajnija dokumenta za oblast obrazovanja odraslih u Crnoj Gori, Strategiji i Planu obrazovanja odraslih, andragoško osposobljavanje i usavršavanje kadra koji radi u obrazovanju odraslih zauzima značajno mjesto i jedan je od prioritarnih ciljeva u narednom periodu.

Savjet za obrazovanje odraslih je usvojio Ovakvinski program andragoško-didaktičko-metodičkog osposobljavanja kadra koji radi u obrazovanju odraslih.

Sadržaj ovog Programa u osnovi ima opšti i okvirni karakter. To omogućava da se istim može ostvariti više namjena, kako za različite subjekte i profile učesnika obrazovnog procesa, tako i za različite nivoe prethodnog obrazovanja onih kojima je namijenjen.

Detaljno razrađen sa malim izmjenama i dopunama Program andragoškog osposobljavanja kadra koji radi u obrazovanju odraslih je usvojen na Savjetu za obrazovanje odraslih na XXXIII sjednici 29.06.2006.godine. U Programu su sadržane teme i pitanja iz domena opšte andragogije kao i teme i pitanja koja su predmet proučavanja didaktike i metodike ili bliže andragoške didaktike i metodike. Sadržaj Programa pokriva osnovna pitanja koja objašnjavaju problematiku realizacije andragoškog ciklusa.

Još u vijek se ne može govoriti o nekome širokom i sistematskom andragoško-didaktičkom obrazovanju i osposobljavanju andragoškog kadra, već se nalazimo na početnom periodu rješavanja ovog problema -tj. organizacija povremenih i pojedinačnih seminara i obuka.

2.4.2. Da li se obrazovanje odraslih posmatra kao specifična profesija i da li postoje institucije visokog obrazovanja koje nude tu vrstu obrazovanja? Ako ima, molimo objasnite.

Na Univerzitetu Crne Gore ne postoje studije koje pripremaju kadar za ovu oblast, niti postoji specijalizovana institucija za praćenje ovog vida obrazovanja.

Na Filozofskom fakultetu u Nikšiću na studijskim programima pedagogije (na III godini pedagogije i na specijalističkim studijama pedagogije) izučavaju se pojedine andragoške discipline: opšta andragogija, andragoška didaktika, ekonomika obrazovanja odraslih i planiranje obrazovanja odraslih (kadrova).

Na Filozofskom fakultetu - na učiteljskim studijama izučava se predmet andragogija kao i na grupi za nastavnike razredne nastave koji se dodatno edukuju za profesore razredne nastave.

U obrazovanju odraslih uključeni su kadrovi koji nijesu u svom prethodnom obrazovanju sticali didaktičko-metodička znanja. Nedostaju im i osnovna znanja iz pedagogije, psihologije i andragogije koja su neophodna za sve one koji izvode ili organizuju obrazovni odnosno nastavni proces sa odraslim licima.

Nužno je da dodje do izmjene ne samo strukture već i nivoa stručne kvalifikacije nastavnika, sume vještina i praktičnih sposobnosti kojima treba da raspolažu načinima komuniciranja sa polaznicima, stavovima prema obrazovnom radu.

2.4.3. Molimo procenite proporciju nastavnika i facilitatora u obrazovanju odraslih u odnosu na ukupan broj nastavnika u zemlji.

Teško je procijeniti broj nastavnika u obrazovanju odraslih jer su to uglavnom lica koja imaju stalno zaposlenje a obrazovanjem odraslih se bave kao dodatnom djelatnošću, a mali broj njih radi isključivo u obrazovanju odraslih.

2.4.4. Kakvi su uslovi zapošljavanja i zarađivanja u oblasti učenja i obrazovanja odraslih?

Prosječna plata učitelja/nastavnika u osnovnoj/srednjoj školi iznosi oko 400€. U zavisnosti od dužine angažovanja(trajanja programa) plaća se angažman u obrazovanju odraslih.

Posebno su u prlici da zarade profesori engleskog jezika, stručnjaci za ICT. Njima su aktivnosti u obrazovanju odraslih dodatne aktivnosti i izvor prihoda.

3. Istraživanja, inovacije i dobra praksa

Istraživačke studije u oblasti učenja odraslih

Ovaj deo se bavi aktuelnim razvojem istraživanja u oblasti učenja odraslih.

Koje su najvažnije studije u oblasti obrazovanja odraslih urađene u Vašoj zemlji (u poslednjih 5 godina)?

Nedostaje studijsko, analitičko i temeljno istraživanje problematike obrazovanja odraslih u Crnoj Gori, jer ne postoje institucije koje se time bave kao i kadar i finansijska sredstva.

Postoji istraživanje Mišljenja, ocjene i stavovi o nastavnim planovima i programima koje je rađeno za potrebe reforme obrazovanja. Cilj istraživanja je ispitivanje mišljenja, ocjena i stavova o a ktuelnim n astavnim p lanovima i p rogramima p redškolskog, os novnog, s rednjeg obrazovanja i ob razovanja od raslih u C rnoj G ori. K ao i zvori i nformacija obihvaćeni su nastavnici, učenici, roditelji i predstavnici poslodavaca. Zadatak istraživanja je usmjeren na analizu postojećeg stanja, s akcentom na: područja rada, obrazovne profile- zanimanja, katrakteristike nastavnih planova i programa, uslove, način i kvalitet realizacije programa, ocjene postignutih rezultata vaspitno o brazovnog rada(uspjeh učenika i polaznika, osposobljenost z a n astavak ob razovanja, zapošljavanja, s amoobrazovanje). Na os novu dobijenih mišljenja, ocjena i stavova ispiotanika identifikovani su nedostaci koje treba otkloniti kao i pozitivne karakteristike koje treba uvažiti u toku koncipiranja novih nastavnih planova i programa.

Iako nijesu u pravom smislu istraživanja, napominjemo analizu deficitarnh zanimanja u Crnoj Gori koju je uradio Zavod za zapošljavanje po novoj metodologiji, kao i Anketu poslodavaca zaposlenost i zapošljavanje 2005/2006 godine.

Uprava za kadrove je uradila Analizu potreba za funkcionalnim osposobljavanjem državnih službenika i namještenika (2003/2004 - Analiza faktografske gradje) i dopunsku analizu potreba za stručnim usavršavanjem i osposobljavanjem zaposlenih u državnoj upravi(faktografska gradja prikupljena 2005.godine).

Koja su ključna pitanja postavljena u ovim studijama i šta je analizirano?

U okviru istraživanja za potrebe koncipiranja reforme postavljena su pitanja o dosadašnjim planovima i p rogramima, n astavnom ka dru koj i ih r ealizuje p romjenama koje treba da se izvrše u toku reforme.

Analiza potreba za zanimanjima koja su tražena od strane poslodavaca na tržištu rada, kako i analiza znanja, vještina i kompetencija koje nedostaju zaposlenima.

Koji su glavni rezultati?

U i straživanju za po trebe r eforme do bijeni su značajni podaci o nedostacima do sadašnjih planova, programa, kadra koji radi u obrazovanju i smjernice za njihovo unapređenje. Rezultati istraživanja značajni za obrazovanje odraslih su razlozi koje nastavnici navode kao važne za uspjeh polaznika obrazovanja: 1.dobra organizacija nastave, zalaganje nastavnika, dobra motivisanost polaznika, dobri uslovi za izvođenje nastave, zalaganje polaznika, dobri obrazovani programi i dr. Interesantno je i mišljenje nastavnika o zahtjevima koje treba da zadovolji uspješan izvođač programa za odrasle: da posjeduje praktično iskustvo u određenoj

struci, da uspješno kombinuje različite oblike rada prilagođene odraslima, da posjeduje odgovarajuća znanja za rad sa odraslima i dr. Takođe su naveli da zbog velikog broja nezaposlenih u Crnoj Gori (u vrijeme istraživanja februar-april 2002. godine bilo je 80.000 nezaposlenih lica u Crnoj Gori) treba organizovati oblike obrazovanja i osposobljavanja za određene grane djelatnosti (turizam i ugostiteljstvo; zanatstvo; poljoprivreda, šumarstvo i vodoprivreda, saobraćaj i veze i dr.)

Glavni rezultati analiza Zavoda za zapošljavanje su liste deficitarnih znanja i vještina i kompetencija koje treba unaprijediti kod nezaposlenih i zaposlenih lica. (strani jezici, ICT, preduzetništvo i sl.)

Prema dostupnim podacima iz navedenih analiza na uzorku od 35 organa, poseban plan i program stručnog usavršavanja je postojao samo u 17.4% slučajeva. Razlozi za to su različiti od organa do organa npr. 21% ispitanih smatra da nema potrebe za donošenjem posebnog plana i programa stručnog usavršavanja, 41% je odgovorilo da to ne omogućava finansijska situacija i dr.

U kojoj mjeri su političari i stručnjaci iz prakse informisani o ovim rezultatima? Postoji li i koliki je uticaj ovih rezultata na praksu obrazovanja odraslih? Navedite primere.

Rezultati ovog istraživanja su korišteni uglavnom za kreiranje reforme obrazovanja u Crnoj Gori i definisanje prioriteta promjena.

Rezultati analiza Zavoda za zapošljavanje se koriste kao smjernica za izradu standarda zanimanja i programa obrazovanja za zanimanja koja se traže na tržištu rada. Takođe se na osnovu analiza pripremaju kraći programi za unapređenje znanja, vještina i kompetencija koje nedostaju i nezaposlenim i zaposlenim licima.

Uprava za kadrove je uspostavila saradnju sa predstavnicima svih državnih organa (kontakt osobe za obuku) ali je protok informacija u samim organima o obukama dosta slab tako da u narednom periodu treba produbiti tu saradnju i intezivirati je. Lica koja rade na planiranju obuke i usavršavanja u pojedinim državnim organima do sada nijesu bila obuhvaćena posebnim sistemom obuke i u narednom periodu će biti uključeni u različite programe.

3.2. Istraživačke studije u oblasti učenja odraslih

Inovacije i primeri dobre prakse

Postoje li inovacije i reprezentativni programi razvijeni u vašoj zemlji u oblasti učenja odraslih (od 1997.), koji su izazvali značajne promene i koji mogu biti primeri za druge zemlje sa aspekta:

3.2.1. Definisanja politike i zakonodavstva, finansiranja, metoda učenja/obrazovanja?

3.2.2. Mobilizacije polaznika, njihovog uticaja na definisanje programa, prepoznavanje polaznika kao partnera?

3.2.3. Zašto su gore navedeni primeri shvaćeni kao inovativni u vašoj zemlji?

U publikaciji "Mišljenja, ocjene i stavovi o nastavnim planovima i programima -rezultati istraživanja" koja je rađena za potrebe reforme obrazovanja, u dijelu koji se odnosi na "Zaključke i preporuke za pojedine oblasti istraživanja", » po mišljenju trećine ispitanika sistem obrazovanja odraslih u Crnoj Gori zadovoljava. U približno istom obimu registrovani su i odgovori - ne zadovoljava i neopredjeljeni«. « Kao faktori koji su najviše uticali na uspjeh navedeni su: organizacija nastave, uslovi za izvođenje nastave, zalaganje nastavnika i polaznika.« «Interesantno je mišljenje ispitanika o zahtjevima koje treba da zadovolje uspješni izvođači programa za odrasle." U najvećem broju ispitanici su istakli da treba da posjeduju praktično iskustvo u određenoj struci, dok na drugom i trećem mestu ističu da posjeduju odgovarajuća znanja za rad sa odraslima i kombinuju različite oblike rada prilagođene odraslima. U istom istraživanju kao faktori koji su najviše uticali na uspjeh navedeni su organizacija nastave, uslovi za izvođenje nastave i zalaganje nastavnika i polaznika.

Smatramo da žene romske nacionalnosti imaju najviše prepreka za obrazovanje i učenje i evo nekih podataka iz istraživanja i anketa rađenih sa romskom populacijom.

Prema podacima UNDP-a i Instituta za strateške studije i prognoze iz 2003. godine u izbjegličkoj populaciji od 11-18 godina koji su napustili školu, oko 17,6% je odustalo zbog nedostatka motivacije, oko 30% zbog nedostatka finansijskih sredstava, prevoza, udžbenika, a 17,6% je moralo da počne da radi.

Istraživanje Fondacije za stipendiranje Roma i Zavoda za zapošljavanje

Prema podacima Fondacije za stipendiranje Roma i Zavoda za zapošljavanje u populaciji domicilnih Roma koji žive na teritoriji Crne Gore (istraživanje urađeno na uzorku oko 2000 domicilnih Roma u 9 opština 2006 godine) 63,1% nema formalno obrazovanje, 21,3% nema završenu osnovnu školu, 9,2% ima završenu osnovno obrazovanje, 1% ima završeno dvogodišnje usmjereno obrazovanje, 2,5% trogodišnje usmjereno obrazovanje, 2,3% završenu stručnu školu i 0,3% fakultet.

Istraživanje NVO SOS iz Nikšića

Istraživanje NVO SOS iz Nikšića koje je finansirao UNICEF u romskoj populaciji 81,4% romskih porodica je bez redovnih mjesečnih prihoda. Romske porodice su izuzetno brojne preko 70% romskih porodica ima između 5 -10 članova, dok preko 10% porodica ima preko 10 članova. 45% roditelja nema uvid u kretanje svoje djece, 31% roditelja nemaju uvid u učenje svoje djece. Roditelji romske djece su uglavnom nepismeni ili nemaju završenu osnovnu školu, oko 70% roditelja je nepismeno. 54% roditelja govori romski i albanski kao maternji jezik. U 75% porodica djed, otac ili sin donose odluke u vezi obrazovanja djece, u 13% porodica roditelji zajedno donose odluke u vezi obrazovanja djece, u 12% porodica majka ili brat donose odluku o obrazovanju djece.

Oko 25% romske djece je je radno angažovano, oko 40% roditelja se izjasnilo da bi primorali svoju kćerku da napusti školu ako se ukaže prilika za udaju. Preko 56% romske djece nema podršku i pomoć u savladavanju gradiva.

Prema najnovijim podacima ankete koju je sprovela Fondacija za stipendiranje Roma 2007 godine među polaznicima programa elementarnog funkcionalnog opismenjavanja i njihovim porodicama, bez formalnog obrazovanja je 81,8% Romkinja, završen prvi razred osnovne škole ima 6% Romkinja, drugi razred osnovne škole ima 3%, treći razred ima 9,1%.

U ciljnoj grupi 75,8% Romkinja je nepismeno u Podgorici i Nikšiću a 24,2% je pismeno, a 60% muškaraca je nepismeno.

94% poznaje službeni jezik a 6% ne poznaje službeni jezik.

66,6% neudatih Romkinja od 15-30 godina, 27,2% udatih i 6,1% razvedenih među Romkinjama koje su izrazile spremnost za obrazovanje i učenje.

67% neoženjenih muškaraca Roma, oženjenih 30% i 3% razvedenih.

Na biro rada nije prijavljeno je 48,5% žena, a prijavljeno je 51,5%.

Na biro rada prijavljeno je 61,8% muškaraca, a 38,2% nije prijavljeno.

72,7% Romkinja nema posebnih znanja i vještina a 27,3% ima neka posebna znanja i vještine (krjačke, frizerske vještine)

40% muškaraca Roma nema posebnih znanja i vještina a 60% njih ima neka posebna znanja i vještine (fizički poslovi, sviranje, crtanje, stolarske vještine, zidarske vještine, skupljanje sekundarnih sirovina).

90% Romkinja je izrazilo želju za osposobljavanje za neki zanat (kozmetičarka, krojačica, frizerka, a neke za trgovkinju, radnicu u turizmu), dok je veoma mali broj njih koje imaju ambicije za zanimanja iz oblasti umjetnosti, nauke.

93,9% Romkinja ne posjeduje nikakvo radno iskustvo, 61% muškaraca nema nikakvo radno iskustvo.

45,4% Romkinja trenutno živi od roditeljske pomoći, 33,3% od socijalne pomoći, 18% povremeno radi.

3.3. Inovacije i primjeri dobre prakse

Projekat „Druga šansa“

U toku 2007. godine Fondacija za stipendiranje Roma (FSR), Zavod za zapošljavanje Crne Gore (ZZZ), Centar za stručno obrazovanje (CSO) i njemačka međunarodna organizacija za obrazovanje o draslih „DVV International“ po krernuli su i realizuju projekat „Druga šansa -

opismenjavanjem i stručnim osposobljavanjem do socijalne integracije“, koji je namijenjen populaciji nepismenih domicilnih Roma koji imaju više od petnaest godina.

Projektom Druga šansa koji finansira Evropska unija po sredstvom Evropske agencije za rekonstrukciju napravljena je veza između svijeta obrazovanja i svijeta rada tj. funkcionalnog opismenjavanja i stručnog osposobljavanja za jednostavna zanimanja.

Projekat ima za cilj elementarno funkcionalno opismenjavanje i stručno osposobljavanje Roma u dva crnogorska grada (Podgorica i Nikšić) u kojima je populacija Roma najbrojnija.

Program “Druška šansa” baziran je na Nacionalnom programu elementarnog funkcionalnog opismenjavanja, koji pored elementarne sposobnosti čitanja, pisanja i računanja, uključuje ovladavanje minimumom znanja i vještina neophodnih za uspješno i kvalitetno obavljanje različitih aktivnosti u radnom, porodičnom i socijalnom okruženju.

Ovaj program predpostavlja je sticanje znanja, vještina i navika, odnosno kompetencija i kvalifikacija neophodnih čoveku u uslovima savremenog društva i predstavlja prvi korak na putu ka ostvarivanju potpune funkcionalne pismenosti.

Nakon uspješno završenog Programa, polaznicima se otvara put za uključivanje u program stručnog osposobljavanja za jednostavna zanimanja, za koja postoji potreba na tržištu rada.

Projektom je predviđeno da polaznici završe program informatičkog opismenjavanja i vozačku obuku kako bi povećali svoje kompetencije i mogućnosti za zaposlenje i integraciju u društvo.

Ovaj Projekat ima poseban značaj zbog uključivanja važnih socijalnih partnera na rješavanju problema nepismenosti i osposobljavanja za rad, tj. veza koje se uspostavljaju između obrazovanja, tržišta rada i potreba romske populacije.

Zbog toga je izuzetno važno što se projekat »Druška šansa« uspješno realizuje, da bi služio kao dobar primjer kako se može i treba boriti protiv siromaštva i marginalizacije.

Festivali obrazovanja odraslih u Crnoj Gori

Već duži niz godina, Centar za stručno obrazovanje u saradnji sa institucijama socijalnog partnerstva promovise oblast obrazovanja odraslih organizujući manifestaciju Festival obrazovanja odraslih. Do početka 2008. godine U Crnoj Gori organizovano je šest festivala, posvećenih obrazovanju odraslih. Partneri Centru za stručno obrazovanje su: Zavod za zapošljavanje, Privredna komora, CRNVO, Kancelarija za aravnopravnost polova, Uprava za kadrove, Institut za javno zdravlje Crne Gore, organizatori obrazovanja odraslih, stručne škole i dr.

Najveću podršku u pripremanju i organizaciji svih Festivala daje DVI Internacional. Organizaciju poslednjeg VI Festivala je pomogao i GTZ.

Uskladu sa prilikama i stanjem u oblasti obrazovanja odraslih u Crnoj Gori, postavljen je najopštiji cilj Festivala obrazovanja odraslih, koji se odnosi na informisanje šire javnosti, propagiranje koncepcije doživotnog obrazovanja i učenja, propagiranje društva koje uči, značaja obrazovanja i učenja za razvoj pojedinca i društva, kao i prakse učenja odraslih koja kod nas postoji.

Ovako postavljen cilj otvara prostor za realizaciju podciljeva:

- obaveštavanje šire javnosti o prilikama za učenje koje odraslima stoji na raspolaganju (ustanove, organizacije, sadržaji, organizacioni oblici);
- stvaranje pregleda djelatnosti ustanova i organizacija koje se bave obrazovanjem odraslih;
- stimulisanje međusobne saradnje ustanova i organizacija koje se bave obrazovanjem odraslih;
- podsticanje odraslih da se uključuju u obrazovne aktivnosti i preduzimaju obrazovne poduhvata;
- pružanje prilika odraslim polaznicima da se čuje i njihovo mišljenje i predlozi u vezi sa praksom obrazovanja odraslih;
- skretanje pažnje javnosti na svu snagu koju obrazovanje može imati u celokupnom životu pojedinca i društva u celini putem primera iz svakodnevnog života;
- pružanje do prinosa snage ženju lobija za uspostavljanje zakonodavne regulative i standarda u obrazovanju odraslih;

- promovisanje andragoške nauke i profesije, kao i istraživačkog rada u ovoj oblasti;
- osvjetljavanje zabavne strane učenja i shvatanja učenja kao specifičnog zadovoljstva.
- stavljanje na glasku a a ktere s istema o obrazovanja o draslih, i z s va t ri p odsistema: formalnog, n eformalnog i i nformalnog, o dnosno na o ne koji st varaju i nude pr ilike za obrazovanje.

Festivali obrazovanja odraslih u Crnoj Gori predstavljaju jako dobar metod promocije programa, projekata i aktivnosti obrazovanja i učenja odraslih, promocije različitih puteva i načina učenja i sticanja obrazovanja, promocije participacije odraslih u učenju i obrazovanju, kao i promocije individualnih postignuća u učenju i obrazovanju.

4. Pismenost odraslih

Ovaj deo se bavi važnim promenama i razvojem u jednoj od glavnih oblasti učenja i obrazovanja odraslih - pismenošću. Obrazovanje odraslih je široko i obuhvata pismenost, ali je pismenost pretpostavka za druge tipovi učenja. (2003 - 2012. je proglašena Dekadom pismenosti Ujedinjenih nacija).

4.1. Kako se u vašoj zemlji definiše pismenost? Da li je u tom kontekstu bilo nekih promena od 1997.? Molimo objasnite.

Ostvarivanje prava na pismenost je jedno od univerzalnih ljudskih prava. Pismenost nije samo osnovno ljudsko pravo već i komponenta doživotnog obrazovanja. Crna Gora pismenost shvata u širokom smislu kao bazično/osnovno obrazovanje i ovladavanje osnovama ključnih kompetencija. Nadamo se da će učenici koji završe reformisani program osnovnog obrazovanja biti pismeni u ovom smislu.

Ali u ovom trenutku ovo nije lako dostižan cilj jer imamo dosta stanovnika sa nezavršenim osnovnim obrazovanjem. Tradicionalni sistem obrazovanja je bio okrenut sticanju znanja, manje vještina a o kompetencijama se ne može govoriti.

Za potpuno nepismeno stanovništvo uključujući i ogroman broj nepismenih Roma i Romkinja (oko 80% r omske po pulacije j e ne pismeno) početni korak je ostvarivanje funkcionalnog opismenjavanja. Funkcionalno opismenavanje je elementarna sposobnost čitanja, pisanja i računanja, kao i ovladavanje minimumom znanja i vještina neophodnih za uspešno i kvalitetno obavljanje različitih aktivnosti u radnom, porodičnom i socijalnom okruženju.

4.2. Postoje li izmene predmetne politike i legislative i kako su implementirane?

Molimo navedite primere dobre prakse i inovativnih programa opismenjavanja.

- Savjet za obrazovanje odraslih je donio program elementarnog funkcionalnog opismenjavanja koji je namijenjen nepismenim licima. Program se sastoji iz 6 predmetnih oblasti: Elementarna jezička pismenost na maternjem jeziku (150 časova), za program koji se izvodi na albanskom jeziku potrebno je organizovati službeni jezik kao nematernji (72 časa), matematička pismenost (120 časova), obrazovanje z a r oditeljstvo i porodicu sa osnovama zdravstvenog obrazovanja (20časova), obrazovanje za zaštitu životne sredine (10 časova), obrazovanje za život u društvenoj zajednici (10 časova) i funkcionalne vještine(20 časova).

Ciljevi programa elementarnog funkcionalnog opismenjavanja:

- Ovladavanje bazičnim znanjima i vještinama jezičke i matematičke pismenosti na nivou postavljenih standarda
- Osposobljavanje za primjenu kroz Program stečenih znanja i vještina u svakodnevnom životu i u novim situacijama
- Omogućiti razvoj ličnosti uvažavajući osobine i specifičnosti, životno iskustvo i prethodno znanje za unapređenje ličnog i porodičnog života
- Razvoj znanja i vještina za poboljšanje kvaliteta života
- Osposobljavanje za učenje i obrazovanje tokom života
- Poboljšanje načina izražavanja i vještina komunikacije
- Osposobljavanje za aktivno učešće u socijalnim procesima
- Omogućiti ovladavanje znanjima i vještinama na nivou postavljenih standarda u skladu sa andragoško-didaktičkim, metodičkim i psihološkim zahtjevima

- 4.2. Molimo objasnite da li politika, legislativa i programi opismenjavanja obraćaju posebnu pažnju na pitanje polova. Da li je ženama i drugim ciljnim grupama dat prioritet?

U program osnovnog obrazovanja odraslih koji se realizuje u institucijama za obrazovanje odraslih koje imaju u tome višegodišnju tradiciju - radnički univerziteti (u Crnoj Gori ima ih tri: u Podgorici, Nikšiću i Herceg Novom) u prethodnih 5 godina prošlo je 2086 lica, od čega su 603 žene. U sve tri sredine u proteklih 5 godina više muškaraca je uključeno u program osnovnog obrazovanja odraslih (u Podgorici 840 muškaraca i 380 žena, u Nikšiću 612 muškaraca i 380 žena, u Herceg Novom 29 muškaraca i 15 žena). Napominjemo da je obezbijeđen jednak pristup svima koji žele da se uključe u program osnovnog obrazovanja za odrasle.

U program elementarnog funkcionalnog opismenjavanja koji se realizuje u okviru Projekta Druga šansa "Pismenošću i stručnim osposobljavanjem do socijalne integracije" za domicilne Rome sa područja opštine Podgorica i Nikšić, upisano je 75 polaznika, od čega su 33 žene.

- 4.4. U kojoj meri politika, legislativa i programi opismenjavanja osnažuju atmosferu opismenjavanja? Postoji li mogućnost za značajniji napredak?

Pošto je najveći problem po pitanju nepismenosti prisutan kod romske populacije, prema istraživanjima NVO oko 80% romske populacije je nepismeno. Nadamo se da će najnovija dokumeta koja su donesena i njihova implementacija dati veliki doprinos smanjenju broja nepismenih kod ove ciljne grupe.

5. Očekivanja od CONFINTEA VI i buduće perspektive učenja i obrazovanja odraslih

U ovom delu se treba koncentrisati na ključna očekivanja vaše zemlje od CONFINTEA VI i na glavne izazove sa kojima će se učenje i obrazovanje odraslih suočavati ubuduće.

5.1. Kakve rezultate očekujete od CONFINTEA VI?

Molimo nabrojite glavne teme koje će učenje i obrazovanje odraslih u predstojećem periodu tretirati i opišite perspektive za razvoj legislative i prakse u oblasti učenja i obrazovanja odraslih.

- Omogućiti polazniku obrazovanja dobijanje javno priznate potvrde o stečenoj kvalifikaciji, koja je u poređiva i povezana sa kvalifikacijom iz formalnog sistema, jer se bazira na standardu zanimanja.
- Uvažavanje i vrednovanje znanja i vještina koje su stečene putem neformalnog i informalnog obrazovanja, kroz radno i životno iskustvo
- Stvaranje uslova i mogućnosti za obrazovanje na daljinu i
- Kao jedno od osnovnih preuslova za osmišljavanje i realizaciju gore navedenih ciljeva neophodno je zaštititi andragošku profesiju kroz utvrđivanje standarda znanja i vještina u didaktičko-metodičkom radu sa odraslima. Njihovo dostizanje pruža mogućnost kadrovima koji nijesu stekli andragoška znanja kroz formalni studijski program da se kompetentno bave obrazovanjem i učenjem odraslih. Smatramo da CONFINTEA VI u svojim preporukama treba ovaj cilj da postavi kao prioritetan u svim zemljama koje teže da postanu „učee društvo“.

Litertura i dokumenta koja su korištena za potrebe Izvještaja(sa veb adresama institucija)

1. Knjiga promjena, 2001, Institut za otvoreno društvo, Crna Gora
2. Strateški plan reforme obrazovanja za period 2005.-2009. godine, Ministarstvo prosvjete i nauke Podgorica 2007. (www.mpin.cg.yu)
3. Zakonl iz oblasti obrazovanja, Ministarstvo prosvjete i nauke, Podgorica 2003.
4. Finansiranje u stručnom obrazovanju, Crna Gora, Ivana Petričević, Ćazim Fetahović, Podgorca 2006.
5. Mišljenja, ocjene i stavovi o nastavnim planovima i programima, rezultati istraživanja, Ministarstvo prosvjete i nauke i Institut za otvoreno društvo, Podgorica, septembar 2002.
6. Strategija obrazovanja odraslih za period od 2005.-2015. (www.cso.cg.yu)
7. Plan obrazovanja odraslih od 2006.-2010. (www.cso.cg.yu)
8. Program andragošskog osposobljavanja kadra koji radi u obrazovanju odraslih (www.cso.cg.yu)
9. Program elementarnog funkcionalnog opismenjavanja (www.cso.cg.yu)
10. Podaci sa pospisa iz 2003. Monstat(www.monstat.com)
11. Statistički godišnjak za 2007. Monstat(www.monstat.com)
12. Izvještaj o radu Zavoda za zapošljavanje za 2007.
13. Podaci o nezaposlenosti (www.zzz.cg.yu)
14. Anketa poslodavaca, Zaposlenost i zapošljavanje 2005/2006, Zavod za zapošljavanje Crne Gore
15. Analiza deficitarnih zanimanja u Crnoj Gori, Zavod za zapošljavanje, Podgorica 2006.
16. Razvoj ljudskih resursa, Crna Gora 2017.godine, dokument za raspravu, septembar 2007.godine, CARDS Projekat , Reforma tržišta rada i razvoj radne snage
17. Zakon o državnim službenicima i namještenicima i zakom o zaradama državnih službenika i namještenika, Uprava za kadrove, Podgorica, novembar 2005(www.uzk.cg.yu)
18. Sistem osposobljavanja i stručnog usavršavanja državnih službenika i namještenika Crne Gore, Uprava za kadrove, Podgorica, januar 2006
19. Zakon o budžetu, Ministarstvo finansija(www.ministarstvo-finansija.vlada.cg.yu)